Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Anton Jepsen

Borgermøbler
1830·1880

Thaning & Appel

Borgermøbler 1830-1880

Anton Jepsen

BORGERMØBLER

1830-1880

THANING & APPEL

Borgermøbler 1830-1880
© 1978 by Anton Jepsen
Omslag: Inga-Britt Liljeroth
Omslagsfoto: Annelise Grubbe
Møblerne er fotograferede af Annelise Grubbe.
Møbeltegningerne fra »Snedkeres Tegneforening«
er fotograferede af Ole Woldbye, Kunstindustrimuseet.
Annoncerne samt tegningerne fra
Illustreret Tidende er fotograferede af C. Gerli,
Det kongelige Bibliotek.
Bogen er sat med Baskerville
og trykt i Poul Kristensens bogtrykkeri, Herning
Printed in Denmark 1978
ISBN 87-413-6129-6

Af samme forfatter:
Gamle møbler
En bog om bevaring og restaurering

Indhold

Om møbler og stil *7*

Om datering og stedbestemmelse *11*

Empire *12*

Senempire – Chr. VIII *14*
- Snedker Løndahl *37*
- Børnemøbler *39*
- Møbler med ejermærker *43*
- Snedkeres Tegneforening *46*
- Møbelmagasinerne *49*
- Dumont Hansens mesterstykke *56*

Nyrokoko *61*
- Hofsnedker Nielsen *74*
- 1870-ernes møbler *82*
- Malede møbler *88*
- Naturefterligning *90*
- Det nye vægur *91*

Håndværkernavne *92*

Litteratur *93*

Om Møbler og Stil

En bog om møbler er også en bog om stil, om stilarterne og stilperioderne, de omtrentlige årstal, stilarterne kan indrammes af. I beskrivelsen af de afbildede møbler vil nogle af disse gamle stilbetegnelser blive anvendt, de skal derfor anføres her med de tilhørende årstal. Ofte vil to stilperioder overlappe hinanden med en årrække, dertil kommer at perioderne ligger væsentlig tidligere i stilarternes oprindelseslande (Italien og Frankrig), end i Nordeuropa. Årstallene kan derfor kun være vejledende.

De antikke græske og romerske kulturer 1200 f.K. – 400 e.K.

Romansk	1000 – 1250
Gotik	1150 – 1530
Renæssance	1530 – 1640
Barok – senbarok	1600 – 1740
Rokoko	1730 – 1770
Louis Seize	1770 – 1800
Empire	1800 – 1820

De to sidstnævnte stilarter kan tillige ses under fællesbetegnelsen nyklassicisme.

Ifølge blot lidt ældre værker om møbelkunsten er årstallet 1820 det endelige punktum, empiren den sidste stil; herefter er der ikke mere af betydning, alt er forvirring,

stilforvirring. Man viser måske nogle eksempler på senempire, når det går højt også lidt nyrokoko, men rigtige møbler, stilmæssige og håndværksmæssige af kvalitet, det er før 1820, måske endda før 1800.

At denne opfattelse ikke er rigtig, vil kunne konstateres ved at gennemgå de eksempler der, i et forsøg på at »fortsætte« stilhistorien, er blevet plads til i denne bog.

Møblerne fra senempire og nyrokoko kan såvel med hensyn til formgivningen som med hensyn til den håndværksmæssige kvalitet med fuld berettigelse indtage deres pladser i rækken af stilperioder. Afstanden i tid, mellem dengang og nu, er efterhånden så stor, at vi objektivt kan bedømme møblerne fra dengang.

Der er adskillige parallelle eksempler, møbelhistorien igennem, der taler om det samme: betegnelser som gotik og barok var ved afslutningen af disse perioder nærmest at betragte som ringeagtende navne for disse skrækkelige produkter, som den menneskelige uforstand kunne finde på at frembringe! Ganske som senempiren (hos os også kaldet Chr. VIII) i Tyskland fik betegnelsen Biedermeier, der faktisk står for ukultiveret småborgerlighed.

Ganske naturligt må det være sådan; den der er tilfreds med verden og tingene som de var og er, skaber ikke noget nyt.

Også ganske naturligt kan man efter en lang årrække igen se kvaliteten i de før så ringeagtede ting.

Naturligvis vil der i enhver periode blive fremstillet en mængde ting af en håndværksmæssig ringe kvalitet, dette forhold er stærkt medvirkende til at en følgende periode bedømmer negativt; også 1800-tallet har kunnet tegne sig for en del i den henseende, men dårligt håndværk holder ikke længe, det meste fra dengang er forlængst borte og det

dårlige håndværk fra de foregående stilperioder kender vi stort set ikke.

Tilbage står, fra de »gamle« stilarter, som fra 1800-tallets: de bedre og de bedste ting.

Om 1800-tallets formsprog har med megen vægt været fremført, at det blot var efterligninger af tidligere stilperioder; det er det også, det er med denne tids produkter som med de foregående perioders: noget er efterligning, noget er nyskabelse.

Empiren i Danmark var med en klar overvægt af nyskabelse, det samme blev senempiren og nyrokokoen. Engang imellem er efterligning en næsten slavisk kopiering, det kan konstateres bl.a. med hensyn til nogle af de gamle stilarter, der tages op samtidig med nyrokokoen og gælder vel især for nyrenæssancen. Men efterligning kan ligesåvel betyde inspiration, bearbejdelse af det sete og dermed nyskabelse.

Tre stilarter som Louis Seize, Empire og Senempire har alle hentet inspiration til formgivningen fra den antikke græske og romerske verden. Man ser slægtskabet de tre stilarter imellem, men man ser tillige tre forskellige måder at bearbejde det samme tema på. De to første kaldes som nævnt nyklassicisme, mens den tredie, senempiren, Chr. VIII-stilen, vel i virkeligheden er den mest nyklassicistiske af de tre. Men også her er det mere inspiration og bearbejdelse end efterligning.

Lige så selvstændig er nyrokokoen, der i sin bearbejdelse af rokokoens former når det helt selvstændige. Der er i rokokoens møbler lagt noget helt nyt, nemlig en hensyntagen til det hensigtsmæssige, det bekvemme, ved udformningen af denne periodes møbler; så kort denne stil varede, kunne dens muligheder ikke fuldt udnyttes. Nyrokokoen må således ses som en fortsættelse, en videreudvikling af rokokoens ide.

Det er disse to, Senempiren og Nyrokokoen, der her skal gennemgås i tekst og billeder. Så forskellige de er i deres formsprog, er der dog et forunderligt slægtskab dem imellem; omkring århundredets midte, hvor skillelinien mellem disse to stilarter nogenlunde kan sættes, ses de da også blandede på en charmerende måde.

Andre stilarter bearbejdedes samtidig med nyrokokoen; uden at disse fik den samme dominerende stilling, blev det ofte til overraskende selvstændige arbejder i stilarterne: Nygotik, Nyrenæssance, Nybarok og Ny-Louis Seize. Stilforvirring? Nej, sådan følte man det ikke dengang, det var altsammen meget rigtigt. Lige så rigtigt som barokkens store urolige flader var rigtige for baroktidens mennesker, eller som empirens lette, kølige, men skønne symmetri var rigtig for den tids mennesker.

Det nyeste er da også, at betegnelsen stilforvirring er ved at blive forladt til fordel for det mere dækkende Historicisme. Det var jo den historiske interesse, der satte sig sine spor i møblerne, den samme historiske interesse, der vågnede ved udgravningerne af byerne omkring Vesuv, og som skabte nyklassicismen, her satte den blot andre frugter.

Om Datering og Stedbestemmelse

Bogens tidsmæssige grænser 1830 – 1880 skal blot opfattes som det tidsrum, hvor de to stilarter var »i brug« fuldt udviklede, nogle af de tidligste møbler fra senempiren kan være fremstillede før 1830 og enkelte af de få eksempler der vises på andre »ny-stilarter« end nyrokokoen, er måske udført efter 1880.

Der er ikke gjort forsøg på en nøjagtig datering, bortset fra de tilfælde hvor et bestemt årstal har kunnet udledes af sikre efterretninger.

De gengivne møbler er i privat eje, fælles for de fleste er at det er arvede møbler, der kan følges to, tre eller flere generationer tilbage. Adskillige af møblerne er i teksten knyttet til et bestemt bynavn, dette bynavn må ikke, bortset fra de tilfælde hvor andet omtales, opfattes som fremstillingsby for møblet, men kun at hertil kan møblet tilbageføres, her stod det i slutningen af 1800-tallet eller ved århundredskiftet.

Den grundlæggende ide har været at vise danskfremstillede møbler, nogle få møbler fremstillede udenfor landets grænser, skal kun tjene til at belyse nogle af de forskelle der altid er, på møblernes udformning fra land til land.

Empire

Empiren, de første to eller tre årtier af 1800-tallet, ligger uden for denne bogs rammer. Modstående lille skabsdør fra en halvcirkelformet empirekommode repræsenterer på udmærket måde det karakteristiske ved empiren: de lyse indlægninger, intarsiaarbejdet. Ved en sammenligning med de følgende illustrationer fortæller det lidt om de ændringer der foregår i løbet af 1820-erne.

Dørens intarsiaarbejde kan illustrere de to perioder, empiren inddeles i efter disse arbejders karakter: den lineære eller geometriske empire ca. 1800-1815, og den figurlige, med især skikkelser fra den antikke mytologi, der derefter bliver den mest yndede. Den nydelige herre med hammeren leder tanken hen på vor nordiske Thor, iført romersk klædebon.

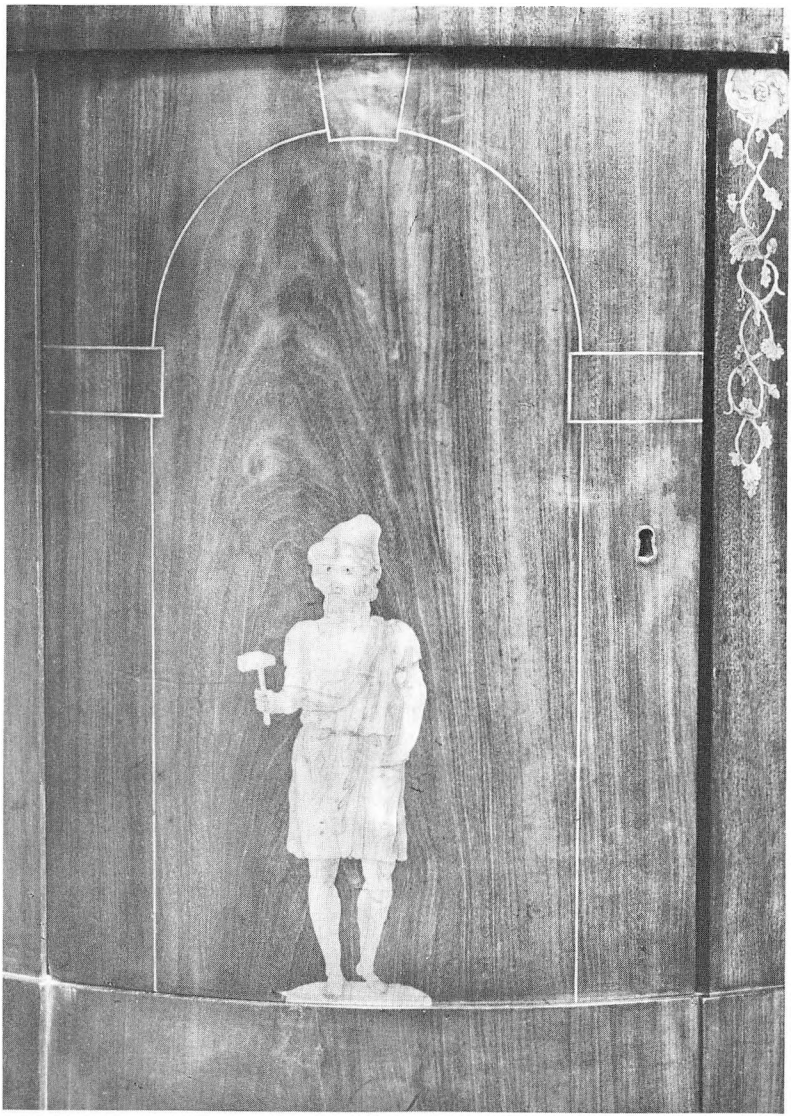

Senempire, Chr. VIII

Empirens intarsia er forladt med senempirens krav om former, rundede og plane flader, billedskårne elementer, hentede fra den antikke romerske formverden og omsat fra sten, maleri, metal, til mahognitræet, til møbler man slet ikke kendte i det gamle Rom. Og alligevel er slægtskabet tydeligt.

Den fuldt udviklede senempire finder sit måske mest karakteristiske udtryk inden for de store chatoller, adskillige af stilartens mest anvendte og lettest genkendelige former er her forenet i et stort og pompøst møbel.

Stilen er flammet mahogni, plane, konvekse og konkave flader, polerede til højglans med shellakpolitur, berlinerpolitur. Intarsiaen er borte, erstattet med mahogniens kraftige og markante åretegning.

Skuffernes forsider bliver varierede, nogle er i plan med møblets front, nogle springer frem foran denne, nogle bliver svagt buede, den nederste forsynes ofte med en hulkel nederst mod soklen. En konveks og en konkav bue, karnisbuen, løber sammen på de store møblers sokler og andre steder.

Den karakteristiske sammenskæring af fineren, der allerede kan ses under empiren, med to ens stykker finer, skåret af samme træblok og »bladet ud« omkring en lodret midterlinie, bliver nu almindelig; ligesom det på bedre møbler bliver almindeligt at lade samme finerstykke fortsætte hen-

over hele møblets flade, såvel over skuffer som forkanter, engang imellem, som på chatollet, fortsætter fineren også på både sokkel og topstykke.

En flad bue over den lille dør i chatollets skrivesektion er en reminiscens fra empiren, hvor der på dette sted ofte var en tempelgavl i intarsiaarbejde.

Samme karakteristiske finerarbejde som på chatollet, findes på de to kommoder, der, trods tydelige forskelle i udformningen, dog er meget ens, meget jævnaldrende, at se på. Den ene meget firkantet og med de to midterste skuffer rykket lidt tilbage. Den anden med den mere almindelige udformning af skuffefronterne på senempirens møbler.

Karnisbuen genfindes på dem begge, på den ene i form af to »halvsøjler«, på den anden i soklen.

Den første af de to kommoder er ifølge en inskription under bunden af tredie skuffe udført i 1844 af R. Henriksen. At dømme efter skrifttypen vil det være sandsynligt at der er tale om en oplysning, formentlig efter en tradition, der er påført nogle årtier senere.

Henriksen boede i Klostergade i Fåborg.

En oprindelig millimetertyk finer såvel som de anvendte låse, søm m.v. taler for at årstallet er rigtigt, men det anvendte blindtræ (fyr) er delvis maskinforarbejdet, og dette forhold indicerer, at kommoden ikke er helt så gammel, det samme gør kommodens lidt »skarpkantede« form. Om det sidste kan dog tilføjes, at der, formentlig i 1940-er-

ne, er foretaget en gennemgribende afhøvling og omlakering, der helt har fjernet kommodens oprindelige patina.

Om maskinforarbejdet træ skal tilføjes, at man i århundreder har kendt til maskinsavet træ fra savmøller drevet med vandkraft, mens vi skal helt frem til 1872, før Danmarks første egentlige maskinsnedkeri oprettes, her drives maskinerne med damp. En evt. forbindelse til udlandet kan måske være årsag til at Henriksen har fået maskinsavet træ allerede i 1840-erne eller 50-erne.

De til Henriksens kommode knyttede kommentarer kan illustrere, hvor svært for ikke at sige umuligt det ofte er med sikkerhed at datere et møbel, selv når man som her har et navn og et årstal.

Den anden kommode er formentlig et københavnsk arbejde, denne kommode er den ene af et par med nøjagtig samme udformning, til og med finerens åretegning.

En århundredgammel tradition for at udføre møbler, navnlig kommoder, konsoller og spejle, parvis er endnu langt ind i 1800-tallet ikke ualmindelig, beregnede som de var til at stå ved to ens vinduespiller i et trefagsrum.

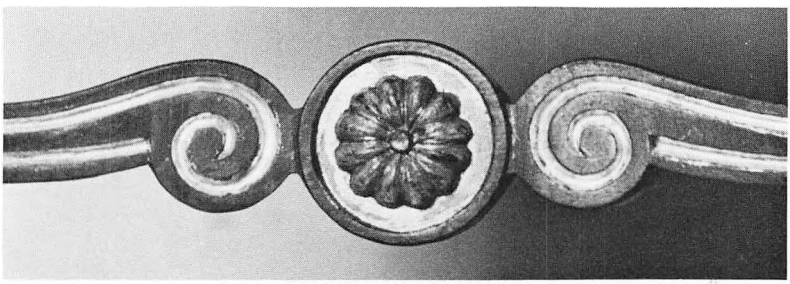

Et i næsten samtlige stilarter anvendt ornament er rosetten. Også i senempiren anvendes den i varierede former og i varierede materialer. På den viste sprosse fra en stoleryg (lidt sen empire, formentlig engelsk), er rosetten skåret i sprossens mahogni og med bladforgyldt bund.

På senempirens møbler er rosetten oftere et pålimet ornament, der udskåret af en tynd mahogniplade limes på det færdige og færdigpolerede møbel, det sidste praktisk betonet, idet møblernes overfladebehandling er en meget blank shellakpolering, håndpolering, der ikke kunne udføres så perfekt som stilen krævede, på flader der var afbrudt af udskårne ornamenter.

Rosetten findes overalt, på stole, sofaer, kommoder, spejle osv. Den kan være udført i presset messingblik eller støbt i en blanding af gips, lim og mahognisavsmuld, foruden den allerede omtalte, skåret i mahogni. Andre materialer kunne komme på tale, således havde den københavnske snedkermester J. C. Meyer i 1844 en lille fabrik med 20 ansatte, hvor en af fabrikkens hovedartikler var fremstilling af rosetter i »papier-maché«, samt andre ornamenter til brug for snedkerne i deres møbelfremstilling.

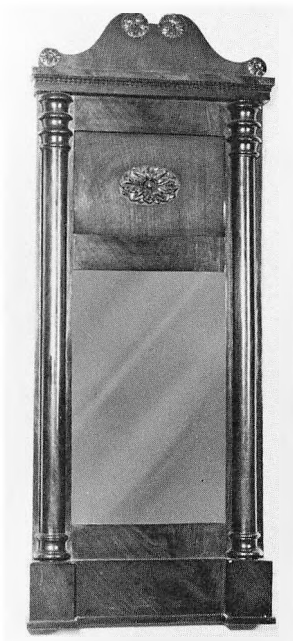

På spejlet er rosetterne i to størrelser (og den ovale variant) alle støbt i gips uden mahognisavsmuld og derefter bejdsede. Den lidt degenererede udformning kan tyde på, at man ikke har haft en billedskærer til at udføre formene, ligesom formene til rosetterne og formen til ovalen tydeligvis ikke er skåret af den samme. Dette forhold gør det rimeligt at antage, at en fabrik i lighed med ovennævnte har været leverandør. Spejlet er antagelig tysk arbejde.

På de fleste af de bevarede møbler med støbte rosetter er den formmæssige kvalitet noget bedre end spejlets.

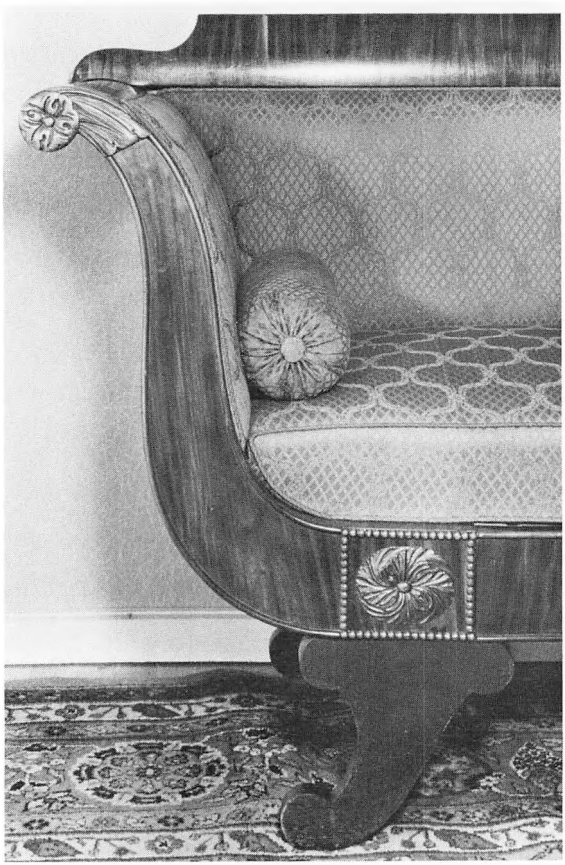

Senempirens sofa med de karakteristiske svungne gavle er ofte forsynet med rosetter i varierede udformninger, på den afbildede er de skåret i mahogni, men også her kan man se de støbte rosetter anvendt. Den obligatoriske pølle i denne sofatype har, lige så obligatorisk, en afslutning i enderne, der også er en roset.

Den viste sofa er fra Horsens.

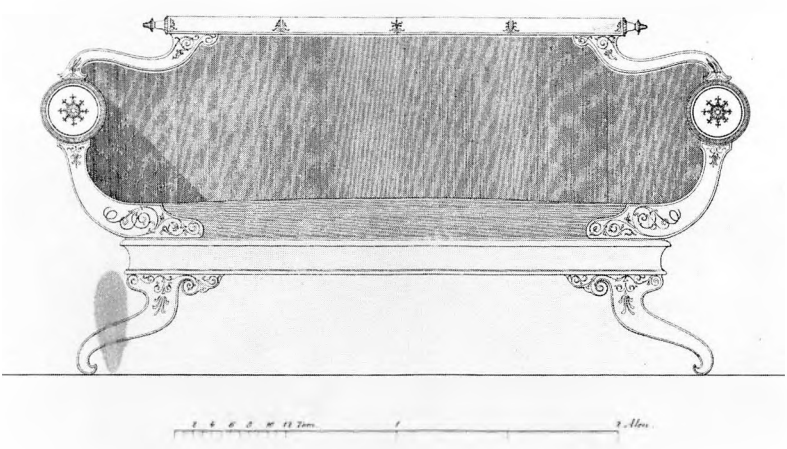

Ligesom rosetten, der i sin oprindelse er en blomst, har også blade været yndede som billedskåren udsmykning på senempirens møbler. En antydning af blade kan allerede i foregående illustration ses i forbindelse med den øverste roset på sofaen. Og ligesom rosetten har også bladene en lang tradition bag sig, en årtusindgammel forsåvidt, idet de allerede i det antikke Grækenland og Rom har været flittigt benyttede; her som senere kaldes de for Akantus efter en almindeligt voksende plante i middelhavslandene. Disse fligede akantusblade vil, som det vil fremgå af de følgende illustrationer, ofte smykke tidens møbler; sammen med lange snoede ranker, som på tegningen af sofaen herover,

samt palmetten, der ses i et par udgaver på sofaens vandrette rygbræt, er de i regelen udskåret i mahogni og pålimet møblets flader.

Tegningen er, ligesom de øvrige møbeltegninger i bogen, fra »Snedkeres Tegneforening«.

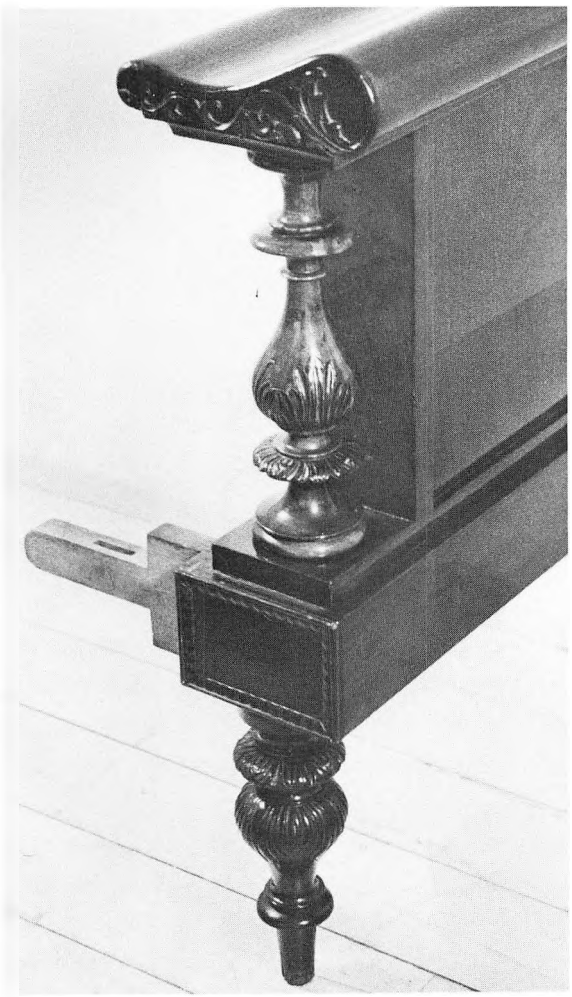

Akantusblade er i rigt mål anvendt på såvel benene som på de balusterdrejede søjler på denne sofagavl, bladrankerne

er der også, her på enderne af det S-svungne armlæn. Det samme S-sving, der i det store format sås på omstående sofagavl, er her indskrænket til det brede armlæn. Et tredie »S« ses på foregående tegning, og allesammen er de jo i virkeligheden omskrivninger af karnisbuen.

Tidens større møbler kan oftest skilles i flere sektioner. Sofaen er ingen undtagelse. Den viste sofagavl er et eksempel på sofaernes samlemetode: en lang smal »tap« og herigennem et udstemmet hul beregnet til en lang kile, der efter samling låser og sammenholder delene.

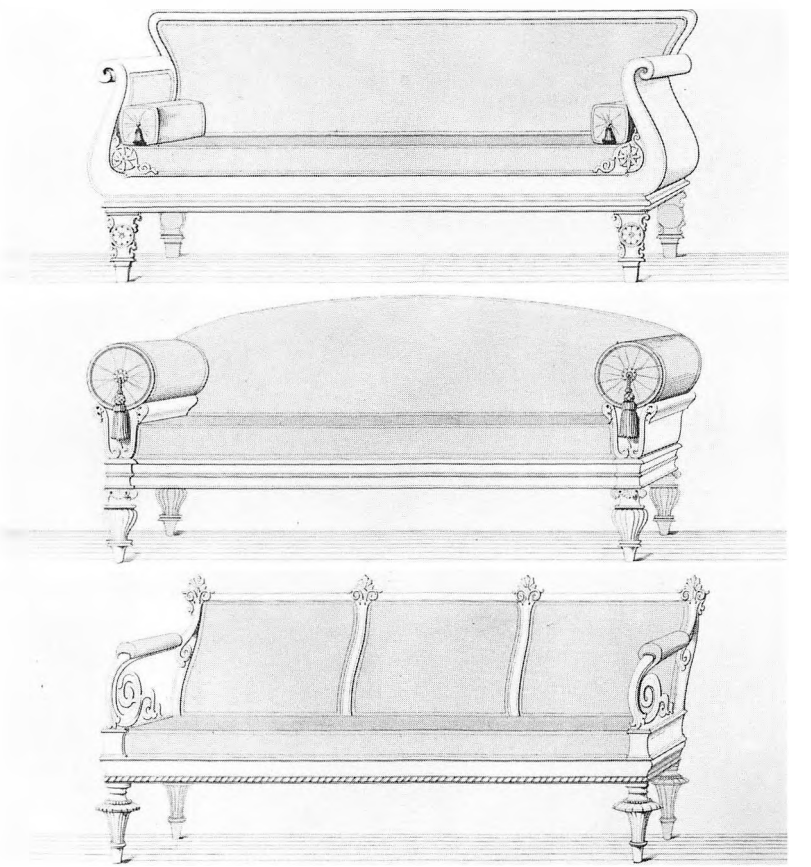

Ovenstående tre sofaer har det altsammen: rosetten, akantusbladet, palmetten (på ryggen af den nederste), karnisbuen og bladrankerne samt volutten, den store »sammenrullede« dekoration på den nederste sofas armlæn. Denne volut er i sin åbne form almindelig på senempirens armstole, sjældnere på sofaerne. Den mindre volut, i sin lukkede form, træffes ofte som lave ben på skabs- og skuffemøblerne.

Den øverste sofa på tegningen, der er fra 1854, giver en lille forsmag på nyrokokoen i form af de små c-er, der kanter denne sofas ben.

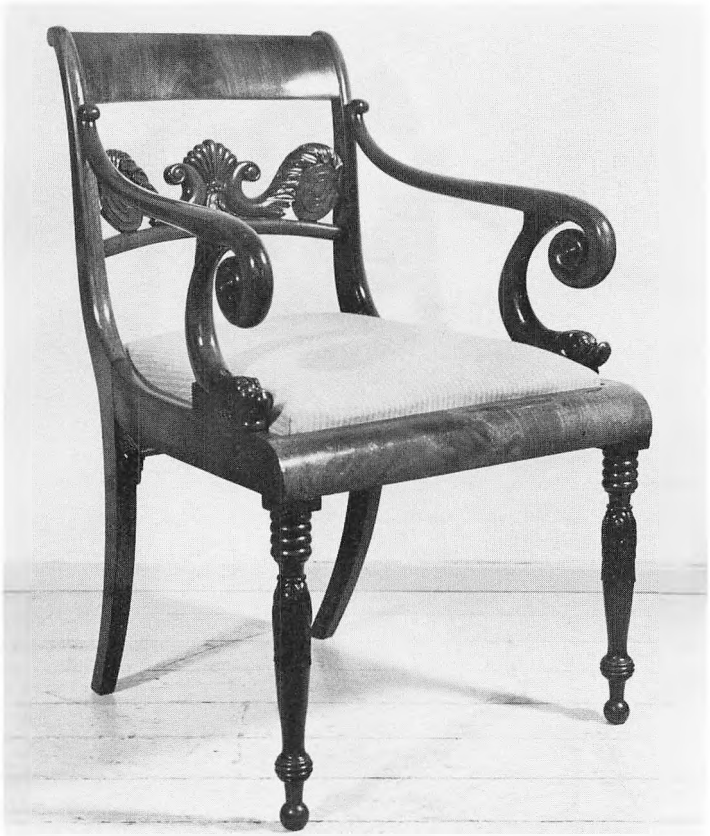

Volutten på stolens armlæn har fået en lille roset i midten; en lidt besynderligt udseende volut igen på det udskårne rygbræt. Nogle af de øvrige karakteristiske kendetegn er også tilstede på denne stol, herunder det for senempirens stole så almindelige med forsargen udformet som en vandret liggende cylinder. Her kun som en kvart cylinder, mere almindeligt er det med en halv, der, afsluttet med en stor drejet roset i hver ende (på enderne af sidesargene) illuderer den fuldstændige cylinder.

Derudover en veludført delfin der bærer armlænene. Den har naturligvis akantusblade på hoved såvel som på hale, som det hører sig til, men lige så naturligt markerer en pompøs finne på »fiskens« underste kant, dens rette tilhørsforhold (Nærbillede på bogens omslag). Også delfinen hører, som de øvrige viste dekorationer, senempiren til. Den er som disse anvendt på renæssancens møbler, der igen har hentet det altsammen fra den antikke græske og navnlig romerske kunst. Især den italienske renæssance har anvendt delfinen med stor dygtighed og ikke blot under senempiren, men også under den lidt senere ny-renæssance tages den op til fornyet bearbejdelse. På et meget smukt nyrenæssance-møblement, vist på Industriudstillingen i 1888, fandtes adskillige i møblernes nøddetræ smukt udskårne delfiner i varierede former.

Alvorlige mænds politiske ambitioner har til alle tider sat sine spor på møblerne. Selv efter 1830, hvor man for første gang i historien virkelig kan tale om borgermøbler, udført på grundlag af borgernes behov og ikke som tidligere efterligninger af de herskende klassers møbler, kan man finde disse spor.

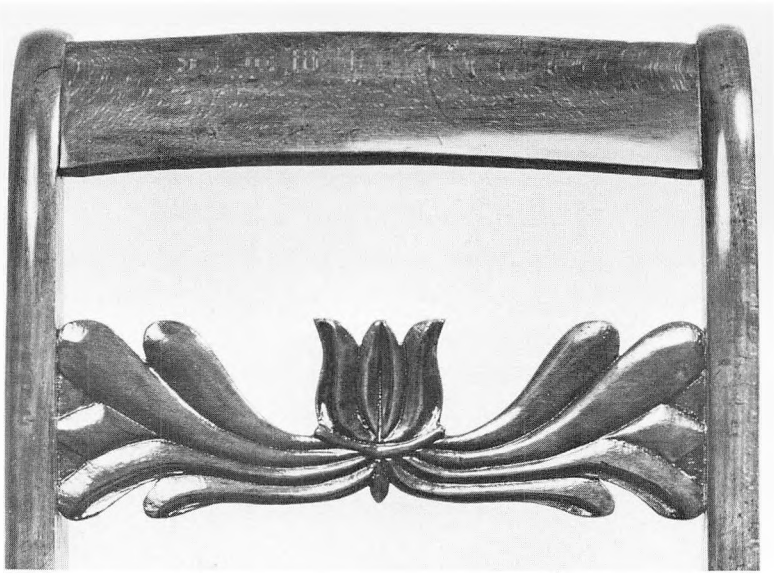

På ovenstående stoleryg fra en ganske almindelig dansk borgerstol ses et enkelt eksempel.

Man kunne tro, at det blot er vor sædvanlige fra folkekunsten kendte tulipan. I virkeligheden afspejler den, længe efter Napoleon, dennes »ægyptiske interesser«, idet blomsten er den ægyptiske lotus udsat for borgerligt, dansk bøgetræ.

Det er set før, at ægyptiske elementer optages i europæisk møbelkunst, allerede grækerne havde det, det genopstår under empiren og ind imellem ses sådanne elementer også i senempiren.

At det overhovedet er en lotus der ses på stoleryggen, fremgår kun af at der under blomstens hoved er en enkelt vikling med en »snor«, denne ene vikling er resten af en ægyptisk tradition, hvor lotusblomsten, og for den sags skyld også papyrusen, anvendes som søjlehoved (kapitæl) inden for bygningskunsten. Under blomsterhovedet på denne lotuskapitæl har man haft adskillige beviklinger, der

illuderer en sammenbinding af søjlens (søjleskaftets) blade eller blomsterstilke. Søjleskaftet er i tilfældet med stolen delt i to vandrette bladranker og de mange viklinger blev til en. Der er ikke meget tilbage af det ægyptiske, men dog nok til at det kan erkendes.

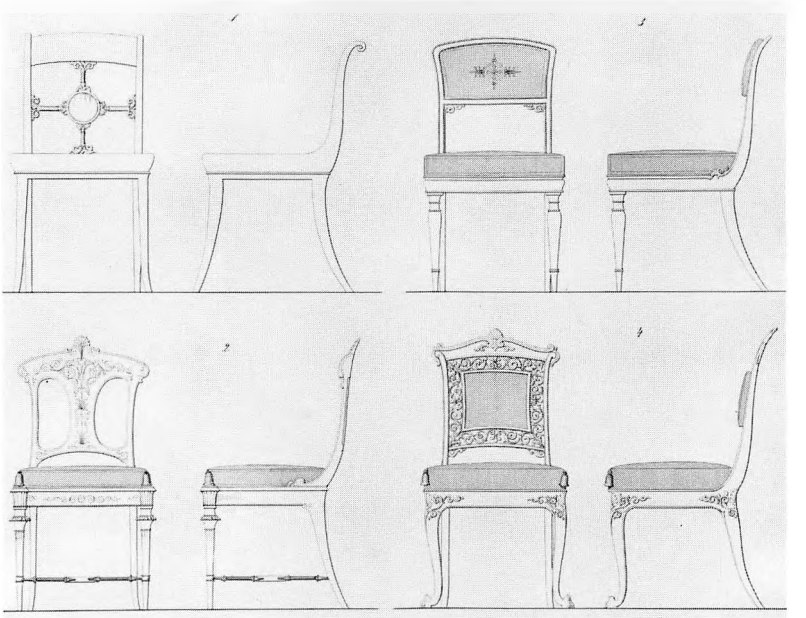

Ofte afspejler tidens for-tegninger vel i virkeligheden nogle opstillede idealer, der måske mere har tjent snedkerne som et »lager«, hvorfra de har kunnet hente detaljer til overføring på andre møbler eller andre møbeltyper. Eksempelvis ses ryggens rankeudskæring på stol nr. 4 langt hyppigere som en »frise« på skabs- og skuffemøbler.

Stol nr. 2 kan med sin karakteristiske ryg genfindes nogle årtier senere i en udformning hvor ryggen fortsætter om på stolens sider som armlæn. Denne nyere udgave fra 1770-erne (tegningen er fra 1844) er i regelen sortlakeret og med forgyldte rankedekorationer eller »kineserier«.

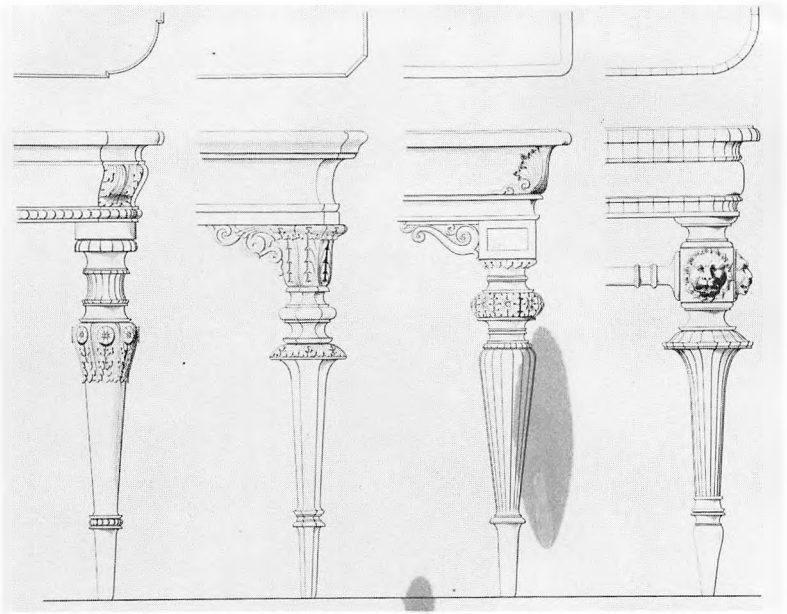

To billeder der viser forskellen, men også slægtskabet mellem teori og praksis.

Det drejede ben, det afskårne hjørne, akantusbladene, palmetten og karnisbuen – det er der altsammen, men lidt mere »borgerligt« på møbel end på tegning. Andre af tegningens detaljer vil kunne genfindes på andre møbler, eksempelvis den lodrette profilering på midterste del af tegningens tredie bordben vil ikke være ualmindelig. En perlestaf på underste kant af sargen (på den første af tegningerne) genfindes på sybordet på den næste illustration.

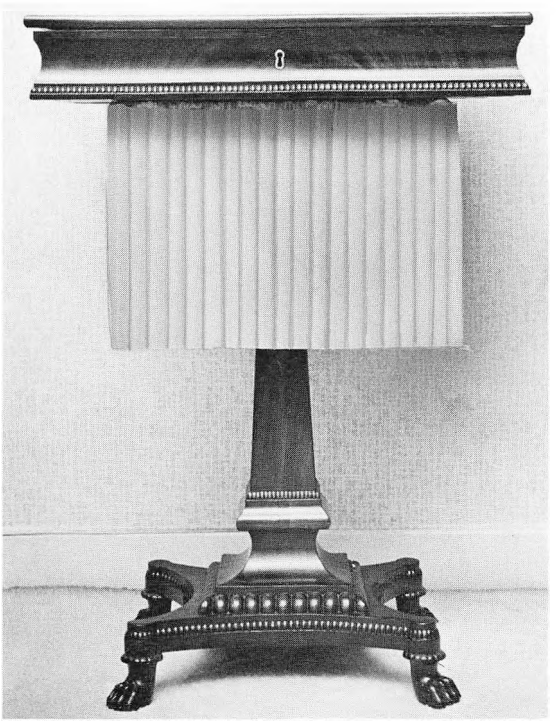

Sybordet med plisseret pose under den i smårum inddelte overdel, hvorfra der er adgang til posen gennem det midterste rum, hører med til senempirens møbler såvel som til empirens.

Det gengivne eksemplar har fået en særdeles nydelig udførelse med firkantet søjle og med perlestaffe i varierede udførelser. Perlestaffen er igen en romersk specialitet der optages i senempiren, måske direkte hentet i Pompeji. Disse lister, som det jo i virkeligheden er, eller staffe udførtes på drejebænk, og først efter en eller flere gennemskæringer på langs blev det til henholdsvis halv- eller kvartstaffe. Betegnelsen stav – perlestav – kan også ses anvendt.

Den plisserede pose er ikke den oprindelige.

Dette sybord er fra Århus.

Et andet af tidens mange og mangeartede syborde. Her genfindes den store indadbuede front fra de store skabsdøre på sybordets overdel.

Som de to syborde har også dette store runde spisebord kun forbindelse med fodstykket gennem en enkelt kraftig søjle (på det ene af sybordene ses spisebordets udskårne dyrefødder i mindre udgave). Også disse dyrefødder er af romersk oprindelse.

Umiddelbart under bordets sarg ses en lille firkantet tap og lidt til højre herfor kanten af et møbelhjul. Tappen er fallen fra en lås, der låser benene når disse er slået ned.

Bordet, hvis diameter er 127 cm, måler i udtrukket stand og med de dertil hørende tillægsplader henimod 5 meter. Det er således med god grund forsynet med disse to ekstra benpar. Låsen bliver drejet idet benene slås ned og låser i sargens indvendige side. Når disse forberedelser var overstået har bordet været et udmærket, solidt fundament for opdækning til et godt borgerligt gilde for ti meter gode danske borgere.

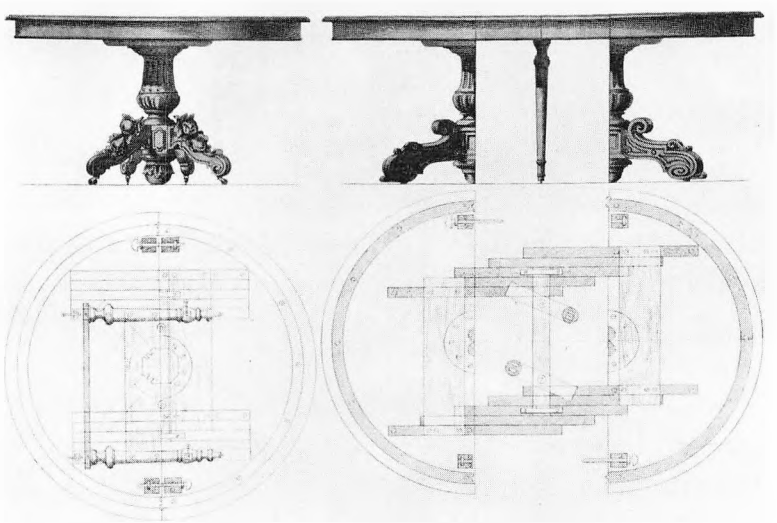

Det fremgik ikke af billederne af det foregående viste bord, at der naturligvis i udtrukket stand »mangler« et sargstykke i hver side. På ovenstående tegning har man indsat løse sargstykker i det udtrukne bord, disse korte sargstykker er tilsyneladende fastgjort på tillægspladerne og tilfører et langt bord en ekstra styrke. En sådan foranstaltning er ikke ukendt. At den måske ikke er almindelig, kan skyldes senere tiders fjernelse af sargstykkerne og af de fleste af de mange tillægsplader.

De to borde viser andre løsninger på kravet om ekstra

ben til lange udtræksborde. På den første tegning er der ikke to, men kun et ekstra benpar, der kan slås ned efter nogenlunde samme princip som i det foregående skitserede. At dette kan lade sig gøre skyldes at den ene bordhalvdel er fastmonteret på søjleunderdelen, der således i dette tilfælde ikke står under midten af det udtrukne bord, men under den ene ende, mens den anden ende støttes af det påhængslede og nedslåede benpar.

Princippet med de forskydelige lameller, der ses udtrukket på den sidste af de to tegninger, er det samme for alle tre borde.

På den sidste tegning har opfindsomheden været særlig stor med de to ekstra ben stående inde i den udhulede søjle, når bordet ikke er udtrukket.

De to ekstra ben ses på tegningen skråt udslåede og indtappede i to vandrette træstykker, der om et drejeligt led er fastgjort til et tværstykke under lamellerne. Tilsvarende ses på hver af de to søjlehalvdele to halvcirkler i sammenskudt tilstand: to hele udhulede rum med plads til hver sit ekstra ben. Denne løsning er vel, som det så ofte er tilfældet, ikke blot den mest geniale af de tre, men også den enkleste og har da også af og til været anvendt på de store udtræksborde.

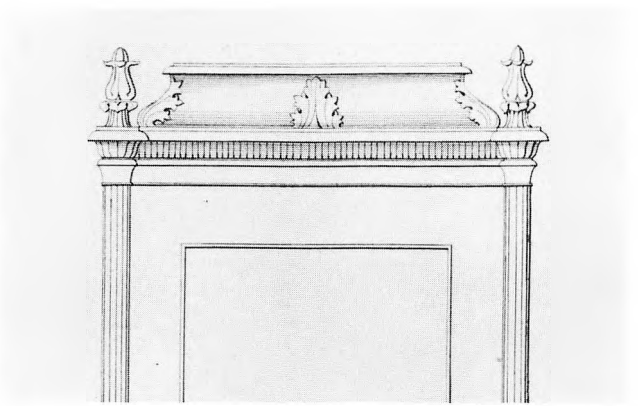

Et karakteristisk element, der næsten kan ses på samtlige senempirens skabe og høje skuffemøbler, er den lave overbygning med de kraftigt indadbuede sider – ikke til noget »fornuftigt formål« i grunden, kun dekoration, men som sådan ganske vellykket. Ofte endda mere vellykkede i praksis: på møblerne, end de var på tegningerne, idet de første som regel undlader de sidstes billedskårne dekorationer og nøjes med at markere sig med de kraftige profiler. Det giver en mere markant afslutning af møblets øverste flade, prøv blot at lægge et stykke papir over denne detalje på et billede af et af disse møbler, den kan ikke undværes.

Chiffonieren på den foregående side, et svendestykke fra Fredericia, er et eksempel på tidens praktiske høje skuffemøbel. Enkel og uden nogen overflødigheder udfylder det sin funktion: at opbevare mest muligt på mindst mulig plads. Frontens lodrette hjørner kan i sjældnere tilfælde være forsynet med »søjler« som på den foregående tegning af skabet, men det almindelige er den kraftige afrunding som på denne chiffoniere. Denne afrunding er sammen med topstykkets indadbuede profil med til, på trods af møblets størrelse, at give det et »venligt, blødt« præg.

Dyrefødder eller – som på dette eksemplar – volutter er almindelige.

Tidens fornemste møbel, sekretæren, er af samme »type«, blot er tre af skufferne erstattede med en skriveplade. En variant af dette er ovenstående møbel, der på skrivepladens plads har to skabsdøre og bag disse indretning til service og sølvtøj.

Det afbildede eksemplar er fra Århus og er med sin nøddetræsfiner en smule yngre end de øvrige viste møbler i dette afsnit af bogen.

Det har beholdt sin senempireform, men fineren: nød, nødderod (nøddemaser) og ibenholt er mere et udtryk for den lidt senere del af 1800-tallet, hvor bl.a. nyrenæssancen dukker op.

På skabsdørenes fyldinger er de fire hjørner udenfor ovalerne forsynet med en skabelonmalet dekoration som vedføjede tegning. Hjørnerne er næsten sorte og de nu meget lidt synlige dekorationer helt sorte. Har disse dekorationer været af en afvigende farve eller måske forgyldte? Sporene er i hvert fald fjernede med stor grundighed.

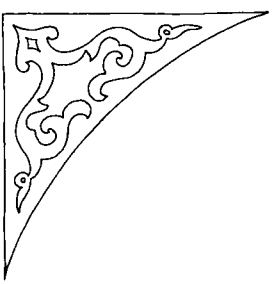

Snedkermester Niels Løndahl, Roskilde

Det er i virkeligheden meget få møbler fremstillet af danske snedkere, der er med signatur. I modsætning til f.eks. Sverige, hvor en signering næsten var obligatorisk, er de danske møbler i den forstand anonyme.

Adskillige steder i landet er der dog endnu mulighed for at tilskrive et og andet møbel en bestemt mester, selv om møblet er uden signatur. Det gælder f.eks. møbler, snedkeren fremstillede til sig selv eller til familien, og som endnu er i slægtens eje.

Nogle eksempler på tilskrivninger ad den vej er indeholdt i denne bog. Blandt dem, der på denne måde dukker op af anonymiteten er roskildesnedkeren Niels Løndahl, der er født i 1785 og etablerede sig i Roskilde i 1820. I adskillige årtier blev Løndahls værksted en søgt læreplads for byens og omegnens vordende snedkere.

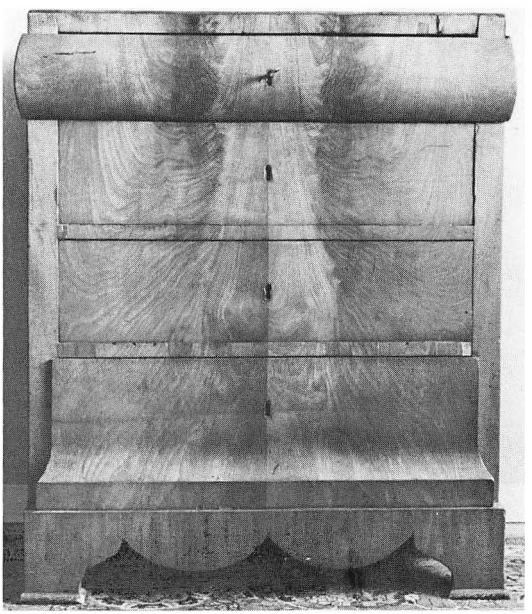

Blandt møblerne fra Niels Løndahls hånd er denne kommode med nogle af de umiskendelige senempiretræk: den gennemgående mahognifiner og udformningen af øverste og nederste skuffe. Den øverste skuffefronts form »løber om« på kommodens sider i form af et fineret og pålimet bræt med samme bue som skuffen. Lidt usædvanlig er soklens udskæring.

Kommoden er, med sine 75 cm's bredde, smallere end vanligt.

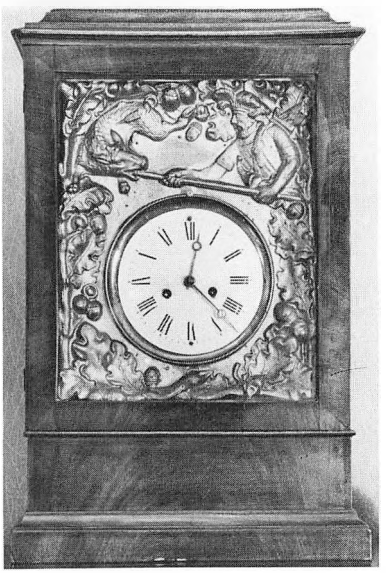

Niels Løndahls bror, Palle Gerhardius Løndahl var urmager og ligeledes etableret i Roskilde. Han importerede urdele og hele urværker fra Schweiz, og såfremt et nummer: N 8859 på ovenstående urs bagklædning kan tydes som et produktionsnummer, har det været en anselig import, der her har været tale om.

Urkasserne til disse værker fremstilledes på snedkermester Løndahls værksted. Et resultat af samarbejdet de to brødre imellem er det her gengivne lille konsolur (50,5 cm

højt). Kassen er mahognifineret på fyr og med en dør med glas på forsiden. En lille lem, der giver adgang til pendulet, er anbragt på kassens bagside.

Om kommoden, der er fremstillet til Niels Løndahls datter, har været en almindelig, på dette værksted fremstillet type, har ikke kunnet afgøres, hvorimod uret må anses for at have været et almindeligt, i handelen værende produkt.

Børnemøbler

Adskillige børnemøbler er bevarede fra senempiren. På Lorentz Frølich's tegning, fra en lille billedserie i Illustreret Tidende, 1871, ses en almindelig stoletype, der næsten er identisk med stolen side 40.

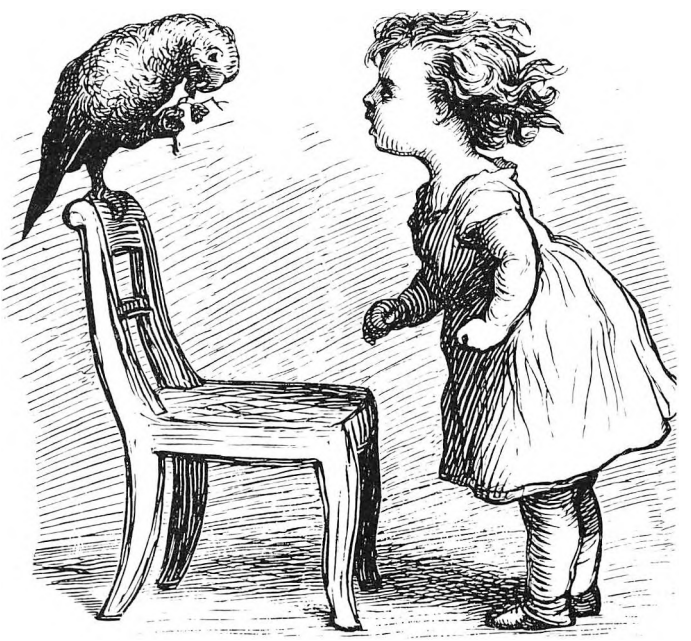

Indslåede stempler fortæller at denne stol er fremstillet så sent som 1896. Den giver indtryk af at være udført af en snedker, der var hjemme i senempirens stoleformer, hvilket også kan være tilfældet. Stolen er fremstillet af snedkermester Hans Henning Hansen i Odense til et barnebarn. Snedkermester Hansen er født i 1839 og kan have stiftet bekendtskab med senempiren i læretiden i sidste halvdel af 1850-erne. Stolen er udført i bøg (højden, i ryggen, er 63,5 cm).

Væsentlig ældre er denne barnestol i næsten ren empire. Det er kun de drejede forben, der peger henimod senempiren. Skulle der knyttes et årstal til stolen kunne det blive 1830, men ovenstående eksempel viser, at en datering, blot udfra stilformerne, kan være vanskelig.

En »bondestol«, en tro kopi af formerne fra de samtidige, 1830 og senere, fremstillede stole inden for folkekunstens område med umiskendelige empiretræk. Voksenstolen som denne barnestol efterligner, repræsenterer slutningen inden for folkekunstens møbler, i sidste halvdel af 1800-tallet begynder bondemøblerne og borgermøblerne at nærme sig hinanden i formgivningen: bondemøblerne bliver borgermøbler.

Også hjørneskabet er, med sine kun 133 cm, et børnemøbel. Traditionen omkring dette lille møbel siger, at det er fremstillet af en fange på Kastellet i København, på bestilling af kommandanten, der forærede det til sin datter. Materialet til skabet skal være frugttræ fra kommandantens have, for overskabets vedkommende er der dog tale om asketræ.

Mens overskabet er massivt, »af fuldt træ«, er den underste sektion med skufferne fineret på fyr. Der er anvendt en 3-4 mm tyk håndskåret finer, der i strukturen er meget lig en gammel selvgroet elm.

Umiddelbart kunne det se ud som om de to dele, skabet og skuffemøblet, ikke oprindelig har været sammenhørende. Imod denne antagelse taler dog, at skuffemøblets plade ikke er eller har været fineret længere ind end til kanten af overskabet, ligesom den ovale indlægning på skabsdøren omkring nøglehullet er gentaget omkring nøglehullerne på de tre skuffer. Skuffernes nuværende nøglebeslag af præget læder er således ikke de oprindelige.

Møbler med ejermærker

Det kongelige ejerforhold til trods er efterfølgende lille nydelige elmetræs-spillebord af en ganske almindelig borgerlig udformning. Man kan gætte på, at det er en gave fra »en trofast undersåt« og udført på et af provinsens mange udmærkede snedkerværksteder.

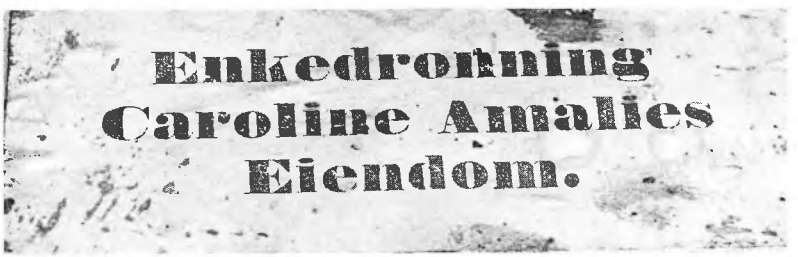

Bordet er, med sin etikette indvendigt på et sargstykke, et enkelt eksempel på at kongehusets ejendom, såvel som statens, blev mærkede, ofte med »brandstempler« engang imellem med en etikette som her.

Det er af ikke uvæsentlig historisk betydning at også borgerne engang imellem har forsynet deres møbler med ejermærker, det kan have en dateringsmæssig betydning, det kan fortælle om hvilke samfundsklasser der har erhvervet møblerne og det kan stedfæste dem.

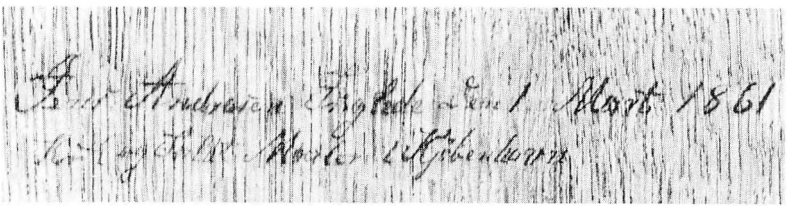

Ovenstående eksempel, fra en rigt indlagt sekretær, illustrerer dette forhold. Inskriptionen er at finde på bunden af en af de små skuffer. Møblet er købt i 1861 af en »Kul og Saldt Maaler i Kjøbenhavn«. Navnet tyder på at ejeren er »indvandret« fra Fuglede i Vestsjælland: Jens Andreasen Fuglede. Han har ihvertfald gjort det godt i hovedstaden, siden han har kunnet erhverve sig et sådant møbel.

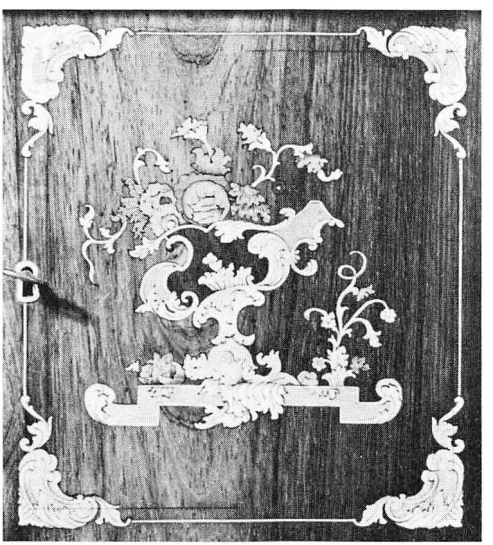

Det har været fremhævet i begyndelsen af denne bog, at intarsiaen, indlægningsarbejderne med oftest lyse træsorter, blev forladt med empiren. Ovenstående illustrationer, såvel som adskillige af de følgende, vil vise at denne oplysning ikke er helt rigtig og da slet ikke med hensyn til sekretæren, der kommer på mode henimod midten af århundredet. Her dukker intarsiaen op igen, rigere i sin udformning end næsten nogensinde, utrolig veludført som detailbilledet af den lille dør i Saldt Maalerens sekretær viser. I begyndelsen er det lette rankeindlægninger, lidt senere, som her, med elementer fra nyrokokoen.

Sekretæren må betragtes som chatollets afløser i sin egenskab af stuens fornemme midtpunkt. Det er derfor ganske naturligt, at det bliver her, de overdådige indlægninger anvendes.

Det kan være svært at afgøre hvorfra impulserne til denne fornyede anvendelse af intarsia kommer. Årsagerne kan være mange, nævnes kan dog at man i udlandet kunne købe færdige stykker intarsia til dekoration af møbler, ligesom man ikke kan frakende »Snedkeres Tegneforening« en vis indflydelse, allerede i 1840-erne finder man intarsiaarbejder på møbeltegningerne herfra.

Foreningen af Snedkere til Kundskabers Fremme i Professionens Theori

En forening, hvis væsentlige sigte var en forbedret tegneundervisning for snedkernes lærlinge, stiftedes i 1837 under ovenstående navn, der dog senere ændredes til Snedkeres Tegneforening. Foreningens stifter var snedkermester J. L. Kramp, der påpeger, at »... vi slider paa en gammel Hæder, der trænger stærkt til at restaureres.« Med denne bemærkning minder han sine kolleger om den respekt der

stod omkring møbelhåndværkets kunstnerisk og håndværksmæssigt ofte næsten fuldkomne produkter fra 1800 – 1820, de danske empiremøbler.

Nogen undervisning havde håndværkerlærlingene dog mulighed for inden tegneforeningen stiftedes, idet de f. eks. i København modtog tegneundervisning på Kunstakademiet. En væsentlig fejl ved denne undervisning var imidlertid, at den ikke var tilrettelagt med speciel hensyntagen til de forskellige håndværks fag. Det var dette Kramp ville rette op med sin tegneforening, der hurtigt begyndte at udgive for-tegninger til møbler med det flersidige formål, at lærlingene kunne lære møbeltegning, at smagen på de enkelte værksteder kunne højnes og at for-tegningerne kunne bruges direkte som arbejdstegninger i møbelfremstillingen. Alle disse formål blev i væsentlig grad opfyldt, og tegneforeningens for-tegninger har haft en ikke ringe indflydelse på tidens møbeludformning. Nedenfor ses en af stifterens egenhændige tegninger.

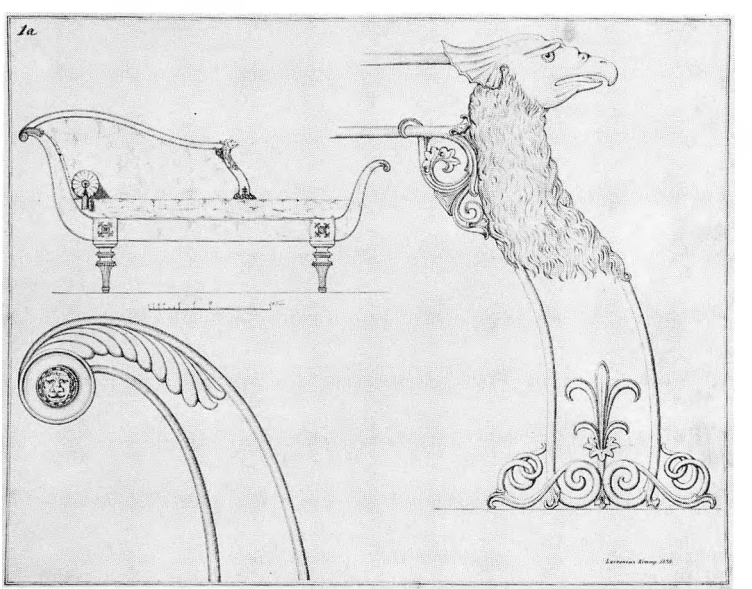

Dekorationerne på Larsenius Kramps chaiselong er den for senempiren almindelige, med pålimede billedskårne elementer; rosetten til venstre, med dyrehovedet, kan han have tænkt sig støbt i bronze, eller måske mere sandsynligt: i presset messingblik.

Tegningen giver et fint indtryk af snedkermester Kramps fremragende evner som møbeltegner.

Mange af landets dygtigste snedkere var tilknyttet tegneforeningen med det besværlige navn. Kramps initiativer fik på den måde en landsdækkende betydning i håndværkerundervisningen og i købstæderne var adskillige håndværksmestre dybt involveret i dette arbejde.

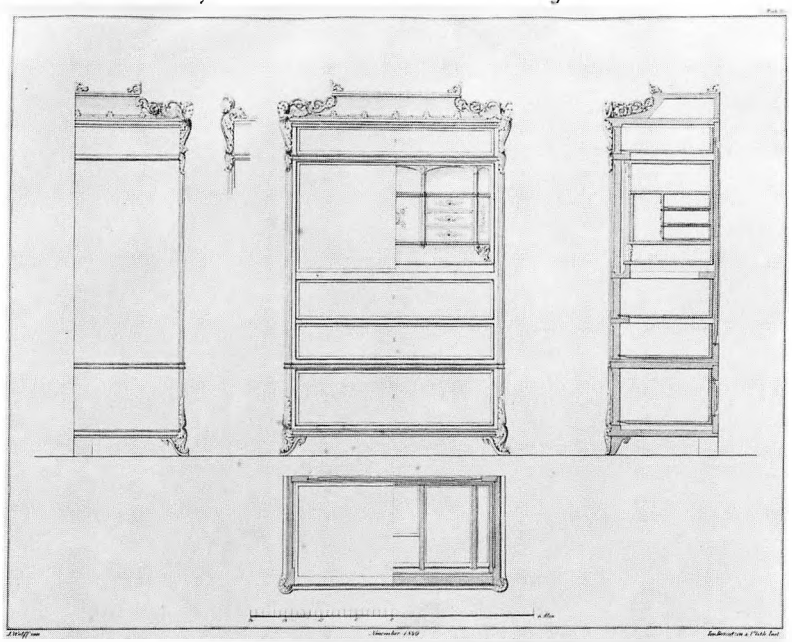

Ovenstående tegning, fra 1849, af en sekretær viser en intarsiaudført rankedekoration på små-skuffe-partiet. Det kan være rimeligt at anse disse rankedekorationer for begyndelsen til de mange forskelligartede intarsiaarbejder,

der nu bliver moderne på sekretærerne og enkelte andre steder. Dekorationerne er en smule yngre end den i det foregående viste indlægning med nyrokokoelementer.

Møbelmagasinerne

Der er i første halvdel af 1800-tallet oprettet adskillige møbelmagasiner, såvel i hovedstaden som i købstæderne. Det var ikke mere så almindeligt som tidligere at bestille møblerne direkte hos snedkeren, der oftest ikke havde et udvalg stående man kunne se på. Dette ændredes i denne periode, idet ikke blot en del snedkere indrettede udsalgssteder med salg af møbler fra egne værksteder, men tillige oprettedes en række møbelmagasiner, hvortil var knyttet en sammenslutning af flere snedkermestre, der kunne udstille og sælge deres møbler herfra. Til de fleste var endvidere knyttet en censurkomite, der skulle bedømme såvel den håndværksmæssige som den kunstneriske kvalitet, før et møbel kunne indsættes til salg. Et af disse magasiner hedder »Snedkeres Meubel-Etablissement for moderne og solide Arbeider«. Som allerede titlen lader ane, er dette magasin, ligesom tegneforeningen, stiftet af snedkermester Kramp og det begynder sin virksomhed i året 1838.

At dømme efter de hidtil kendte ret få møbler med dette magasins etikette har kvaliteten været enddog særdeles høj. Et eksempel herpå er den nedenfor gengivne sekretær, der er fineret med mahogni delvis på fyr, delvis på eg og hvor hele udførelsen, til den mindste detalje, er præget af et øvet øje og en omhyggelig hånd.

På detailbilledet ser man af de fine skæringer og den nøjagtigt udførte indlægning med lyse træsorter, at Kramps bestræbelser har båret frugt.

Snedkeres Meubel-Etablissement har udsalgssted på Østergade 69 i København indtil 1851, herefter flytter det til Lille Kirkestræde 101, hvor det fortsætter til vistnok henimod 1860. Den gengivne sekretær, der på etiketten har

Østergade overstreget og den nye adresse tilføjet med blæk, har således været medbragt fra Østergade. Etikettens mål er 68 × 38 mm og den er anbragt på bunden af øverste skuffe.

I 1853 får Etablissementet ny magasinforvalter, idet den hidtidige, F. M. Ryberg, etablerer sig med selvstændig Meubel- og Speilhandel i Kronprindsensgade.

Måske kan dette forvalterskifte fortælle at en møbelmagasinforvalter har haft et stort ord at skulle have sagt i censurkomiteen. Af de få kendte møbler med den nye adresse på etiketten når de færreste helt den kvalitet, der var kendetegnende for Etablissementet i Rybergs tid.

Etikette med den nye adresse Lille Kirkestræde 101 og med det hidtil højeste kendte løbe nr. 13.788. Etiketten findes på bunden af den nedenfor viste kommodes øverste skuffe.

Kommoden er fineret med mahogni på fyr, skufferne er eg. En fin sammenstilling af skuffernes finer afviger fra den meget brugte, der bl.a. ses på sekretæren, med ét fladedækkende finerstykke; et andet princip har her været gældende. Nøglehulsbeslagene er ikke de oprindelige.

Detailbillede af en anden sekretær fra etablissementet i Lille Kirkestræde. Som det var tilfældet med kommoden, er også sekretæren fra tiden efter, at Ryberg var fratrådt som

forvalter. Man kan aflæse det på løbe-nummeret, der i dette tilfælde er 12.712, men også på den enklere udformning af møblerne, de overdådige, lidt snørklede dekorationer er forladt, man kan forestille sig at snedkermester Kramp, hvis sprog var lige så overdådigt som møblernes dekoration, har forladt Etablissementet samtidig med Ryberg.

Fra samme sekretær stammer dette lille stykke intarsiaarbejde. Sekretæren er mahognifineret, mens de små skuffer og den lille dør over skriveklappen er finerede med palisander, et forhold der bliver almindeligt på den tids sekretærer.

Såvel de små skuffer som den afbildede dør har indlægningerne udført i forskellige lyse træsorter.

Som omtalt oprettes der adskillige møbelmagasiner i 1800-tallet, såvel i hovedstaden som i købstæderne. Kendskabet til dette er i høj grad knyttet til en tilstedeværelse af etikette eller anden form for signatur i de pågældende magasiners møbler. Enkelte kan dog tillige findes i gamle

annoncer, hvor de kan vise et udvalg af møbler, ofte smukt tegnede.

Om de uden for hovedstaden etablerede møbelmagasiner foreligger der stort set ingen trykte beretninger eller undersøgelser; i »Københavns Snedkerlaug gennem fire hundrede år«, udgivet i 1954, er en del af de københavnske behandlet i Tove Clemmensens afhandling: »Signerede arbejder af københavnske snedkere«.

Et andet af de københavnske møbelmagasiner, det største, hvorfra ovenstående skrivebord stammer, kalder sig »Det forenede Kunstflids Meubel Magazin« og står for en lige så fremragende kvalitet. Allerede i 1849 ophørte dette magasin, det har derfor ikke i den grad som »Snedkeres Meubel-Etablissement« markeret sig med de mange indlagte arbejder. Hovedindtrykket af møblerne herfra er senempirens flammede mahogni og senempirens øvrige udtryksformer, enkle og velformede i stilen, mere prægede af

Kunstakademiets undervisning end af tegneforeningens.

Også dette magasin forsynede sine møbler med en trykt etikette.

Dumont Hansens mesterstykke

En forbavsende stor del af de københavnske snedkere etablerede sig med salgslokale på byens fornemme plads: Kongens Nytorv, og i kvarteret deromkring. En af dem er

François Dumont Hansen, født i året 1812 på Fyn, trods de franske navne, af danske forældre.

Dumont Hansen skal have været kendt for sine fine indlægningsarbejder. Ovenstående sekretær, der er hans mesterstykke, vidner da også om en ikke ringe sans for denne udsmykningsform.

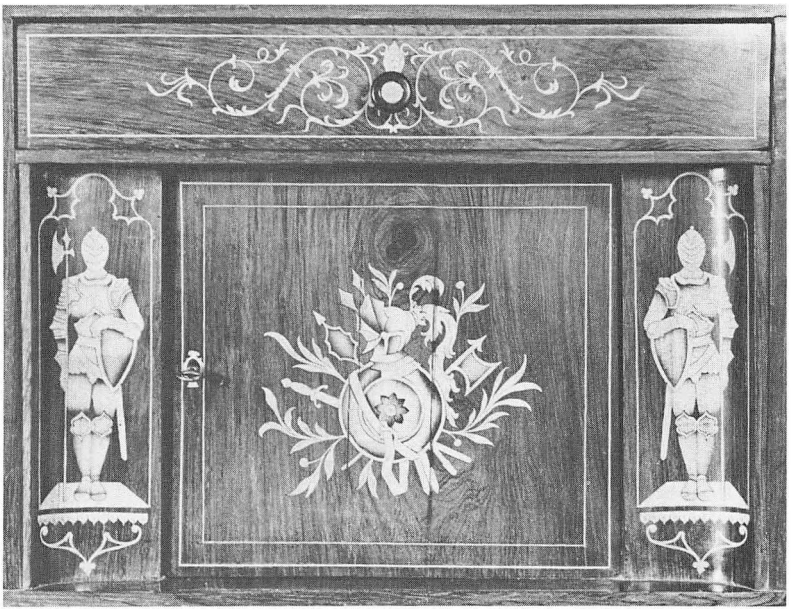

Mens de »harniskklædte kæmper«, der flankerer døren over sekretærens skriveklap, kan minde om empirens intarsia, er de små skuffer et udtryk for den rankedekoration der engang imellem kan ses på forlæggene fra »Snedkeres Tegneforening«. Det andet af de to detailbilleder er et lille

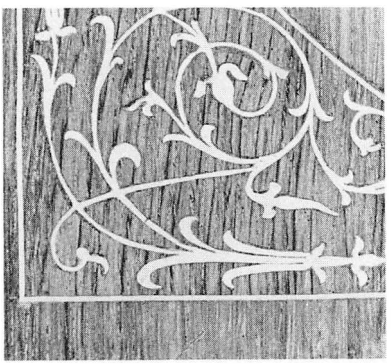

udsnit af hjørnedekorationer på skriveklappen. Det er ret usædvanligt, at der også her er intarsia.

Som tidligere nævnt foreligger der efterretninger om, at man i udlandet kunne købe færdige, i finer udsavede, intarsiaarbejder til at lime på møblerne og også at de har været

brugt af danske snedkere. Ofte kan det være svært at konstatere om disse indlægninger er af udenlandsk oprindelse og derfor umuligt at udlede i hvor stor en udstrækning de anvendtes. Det synes dog at være en kendsgerning, at ikke helt få af landets snedkere selv har haft fremragende evner med hensyn til at fremstille intarsiaarbejder.

På ovenstående gengivelse af en lille bordplade (67 × 46 cm) er der dog ingen tvivl: det er ikke dansk arbejde. Ved at sammenligne med Dumont Hansens mere personligt prægede indlægninger på sekretæren, aner man den fremstillingsmæssige forskel: bordpladen har et »fabriksfremstillings« præg og er øjensynligt udført efter forlæg af en kunstner.

Bordet er et af flere lignende og fra Dumont Hansens værksted, pladen er monteret med hængsler (vippebord) på en underdel af to drejede søjler med hver to ben. Ifølge traditionen er disse bordplader købt på en strandingsauktion, da en russisk fregat var forlist ved den jyske vestkyst. Er det måske oprindelig nogle franske fyldingspaneler der er blevet til bordplader? Og er det den stranding Sophus Bauditz nævner i »Den gamle Kro«: »... i lange Tider levede man paa Strandingsgods fra den russiske Fregat, der skulde have leveret Varer til Hoffet i Petersborg, men stødte udfor Lønstrup og blev Vrag –«.

Herom kan naturligvis kun gættes, men bordpladerne er, som allerede Dumont Hansen så, beregnede til at skulle ses lodrette, derfor vippebordet, og ville også være velanbragte i et fyldingspanel. Tillige er intarsiaarbejdet ikke alene i sin karakter fremmed for danske forhold, men også af et »fyrsteligt« udseende, der ikke er vanligt på danske borgeres møbler.

Nyrokoko

I hofsnedker Lunds annonce præsenteres de forskellige stilarter, der fra omkring århundredets midte begynder at komme på mode og som holder sig til klunkemøblernes periode i 80-erne.

Nyrokokomøblerne er ikke overrepræsenterede her: en sofa og en enkelt stol er næsten alt og det er ikke fordi perioden er ved at være forbi, det samme gør sig gældende i Lunds tidligere annoncer.

Lund blev hofsnedker i 1868, men havde allerede etableret sig i 1850 på Kongens Nytorv 6, i lokalerne fra det ophørte Kunstflids Meubel Magazin.

Man aner en tendens hos de førende snedkere og møbeltegnere i retning af en større forkærlighed for nyrenæssancen på nyrokokoens bekostning, man ser den i tidens mange store Kunst- og Industriudstillinger og i bevarede møbeltegninger.

Modsat synes der at være et overordentligt flertal af samtidens borgere der har foretrukket nyrokokoen, når nye møbler skulle erhverves, at dømme efter antallet af bevarede møbler i denne stil.

At sådanne forsøg på en drejning af smagen hos møbelkøberne ikke er lykkedes, kan tillige aflæses af den kendsgerning at alene nyrokokoen udviklede sig til en selvstændig stilart, helt forskellig fra den første rokoko i 1700-tallet, og det kan naturligvis kun lade sig gøre når et tilstrækkeligt stort antal aftagere igennem en årrække har ønsket netop disse møbler og dermed muliggjort den udvikling der giver en stilart karakter.

Selv om de mulige bestræbelser i retning af at vække større interesse for nyrenæssance og i nogen grad nybarok ikke vandt genklang hos borgerne i så stort omfang, at stilarterne kunne udvikles i samme grad som nyrokokoen, står dog nogle meget smukke resultater tilbage og vidner om en dygtighed og en evne til at indleve sig i disse stilarter. Det *kunne* lige så godt være blevet nyrenæssance, at det ikke blev det, skyldes vel nok i meget høj grad de små lejligheder, der var til rådighed for det store flertal af borgerne. Der var nyrokokoen hyggeligst.

Skabet side 63 er et eksempel på, hvad der kunne komme ud af det, når de rette forhold var tilstede, og det var de for snedker Lund, der veletableret og med stort værksted med

Et Egetræes Buffetskab. Af Snedkermester J. G. Lund.

100 mand i arbejde selv tegnede sine møbler, også ovenstående skab, der vistes på verdensudstillingen i London i 1862.

»Skabet er 7½ Alen langt, 6 Alen høit, udført i poleret Egetræ, medens Billedskærerarbeidet er holdt mat«, anfører Illustreret Tidende, hvorfra illustrationen er hentet.

Selv om sådanne helt specielle møbler ikke når at markere sig i den almindelige møbelproduktion, er det af væsentlig betydning at nogle enkelte har haft energi og overskud til at udføre disse ting til de store udstillinger.

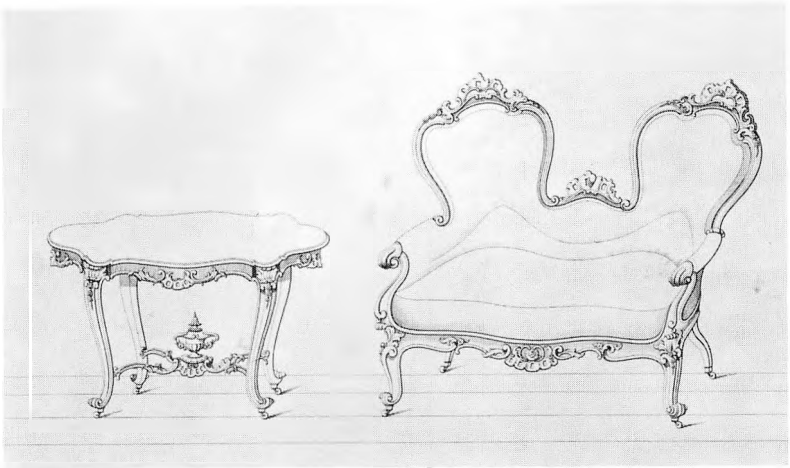

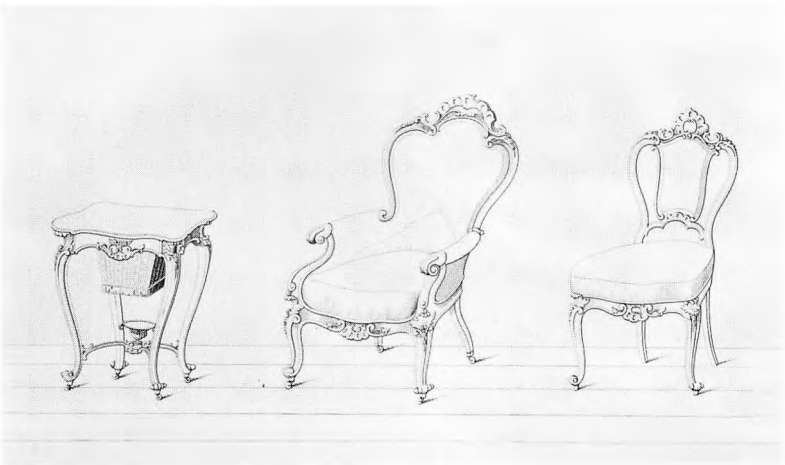

Også nyrokokomøblerne var repræsenterede såvel på de store udstillinger som rundt omkring i de enkelte møbelmagasiner. Og ganske naturligt blev det dem, der vandt særlig yndest hos borgerne, ikke alene kunne de som nævnt indpasses i de mindre lejligheder, men tillige var de udtryk for borgerlig hygge i en hidtil ukendt grad: overskuelige, let flyttelige og let anbringelige samt magelige. Hvem havde tidligere set magelige møbler med dybe bløde polstringer og bløde rundede former i mahogni. Det er da også som

dagligstuemøbler nyrokokoen især markerer sig, man boede i dagligstuen, spiste der måske, hyggede sig, var bevidste, selvbevidste, gode borgere; en »tilstand« der for så vidt var lige så ny som de nye borgermøbler, nyrokokomøblerne.

Sammenligner man snedker Lunds prægtige skab med ovenstående tegninger af H. W. Brinkopff, kan man forestille sig en anden grund til at bevarede tegninger af nyrokokomøbler ikke står i forhold til det store antal bevarede møbler i denne stil: nyrokokomøbler kunne ikke tegnes. Brinkopff kunne og nogle få andre, men det særprægede ved denne stil er, at møbelopbygningen mere er en skulpturel udformning, man meget lig billedhuggerens arbejde måtte »have i hænderne«, og mon ikke flertallet af snedkerne, stolemagerne, billedskærerne og tapetsererne, der alle var involverede i disse arbejder, efterhånden havde det i hænderne, behøvede måske blot nogle skitser og nogle mål at arbejde efter. Tegningerne af nyrokokomøblerne er da heller ikke på samme måde som de øvrige møbeltegninger egentlige arbejdstegninger hvorpå man direkte kan hente målene og formen.

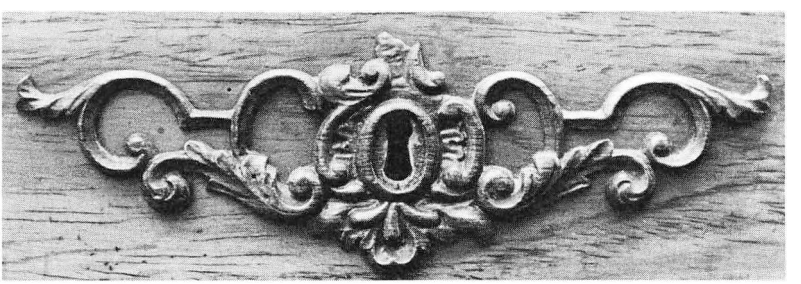

Som inden for enhver anden møbelstil er også nyrokokoen (og forbilledet: rokokoen fra midten af 1700-tallet) symmetrisk i sin opbygning af møblerne. De to halvdele, på hver side af en tænkt midterlinie gennem et møbel, er fuldstæn-

dig ens. Den asymmetri, rokoko egentlig er et udtryk for, findes udelukkende i de mindre, dekorative elementer. Et indtryk heraf får man på ovenstående, i palisander skårne, udsmykning omkring nøglehullet på en skuffe, idet det asymmetriske er indskrænket til den lille »top« over nøglehullet.

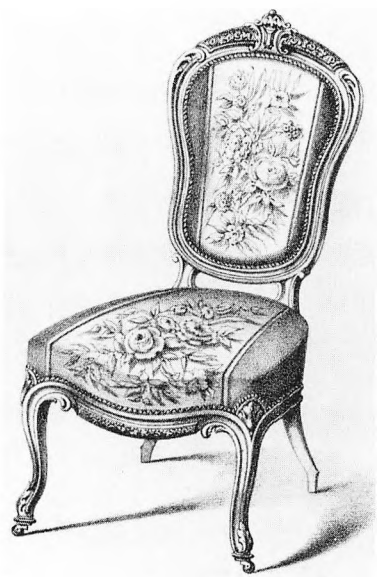

Igen på denne stol: symmetri med undtagelse af udsmykningen på midten af forsargen. Helt symmetrisk er ryggens udsmykning, der præsenterer hele tre C-er med udskårne muslingeskaller, der var rokokoens »varemærke« og genoptages i nyrokokoen.

Stolen er usædvanlig i sin udformning såvel som i målene; formen ligger ret fjernt fra nyrokokoens sædvanlige armstole, og den er ca. 10 cm smallere end disse, almindeligvis ret brede stole.

Materialet er en lys træsort, birk?, og smukt palisandermalet. Hvor stolen er fremstillet, eller af hvem, kan være svært at afgøre; den kan være af udenlandsk oprindelse,

eller (den skal have tilhørt grevinde Danner) er den måske forfærdiget af en af hofsnedkerne?

Tegningen fra Snedkeres Tegneforening er et udmærket eksempel på et yndet møbelbetræk: en bred stribe med broderi.

En lidt mere almindelig nyrokokostol kunne, ifølge annonce i Illustreret Tidende 1866, erhverves hos Eilertsen på Kongens Nytorv. I lighed med de tidligere omtalte indehavere af nogle af tidens møbelmagasiner var også tapetserer Eilertsen at finde blandt byens bedste møbelhåndværkere, og en af de mest søgte.

Mange møbler, alt for mange kunne man fristes til at mene, skal have tilhørt grevinde Danner, også dette nydelige møbel skal ifølge traditionen have tilhørt grevinden.

Ejerforholdet ladet ude af betragtning, kan møblet fortælle en anden historie blot ved, at man studerer billedet. Udsmykningen er nyrokoko, afledt af både barok og rokoko, finersammensætningen er empirens og senempirens og underdelens lodret knækkede og svungne skuffefronter stammer fra barokken; på skabets topstykke er, som vanligt, knæk og buer gentaget.

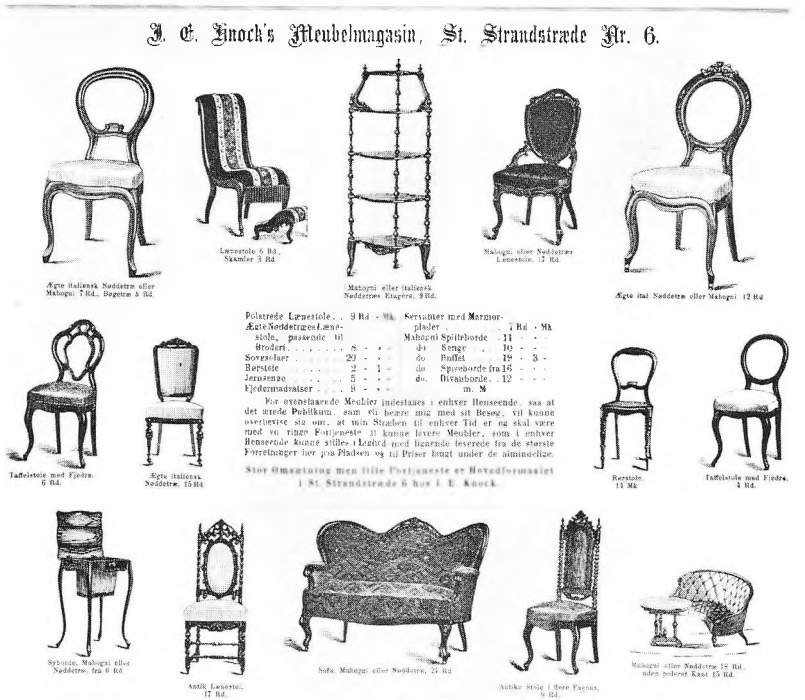

Et udvalg af tidens fremragende siddemøbler reklamerer på udmærket måde (i Illustreret Tidende 1869) for Knock's Meubelmagasin. Der skal ikke knyttes kommentarer hertil, det gør Knock selv så udmærket i annonceteksten, men blot anføres at stilperioden, møbelmæssigt set, hedder nyrokoko at dømme efter denne annonce, ikke blot fordi antallet af nyrokokomøbler dominerer, men nok så meget i den kendsgerning, at møblerne ikke »hedder« noget, med undtagelse af en nybarokstol på hver side af sofaen: de er »antike«. De er måske finere, men ikke så almindelige.

Knock »indestaaer i enhver Henseende« for sine møbler, meddelte han i ovenstående annonce. Det har han sikkert med fuld ret kunnet gøre. Man kan ganske vist ikke af

tegningerne aflæse netop hans møblers soliditet, men typerne er helt de samme, helt identiske med et stort antal møbler, der endnu i dag er i daglig brug og hvoraf de færreste, trods centralvarmens udtørring, har haft behov for reparation. Nogle møbelbutikker kan i dag, med lige så fuld ret som Knock dengang, indestå i enhver henseende for deres møbler, men hvor mange?

Ovenstående stol er blot en af mange af tidens udmærkede produkter, med smukt formet og velpoleret mahognitræ og med oprindeligt(?) betræk med perlebroderi. Betrækket er stramaj, udfyldt med pompejanskrødt kamgarn og med perlebroderi væsentligst i gråtoner med enkelte detaljer i dæmpede grønne og gule farver. Blomsterkransen på sædet forestiller kalaer, på kanten af sædet en á la grecque-bort i hvide perler.

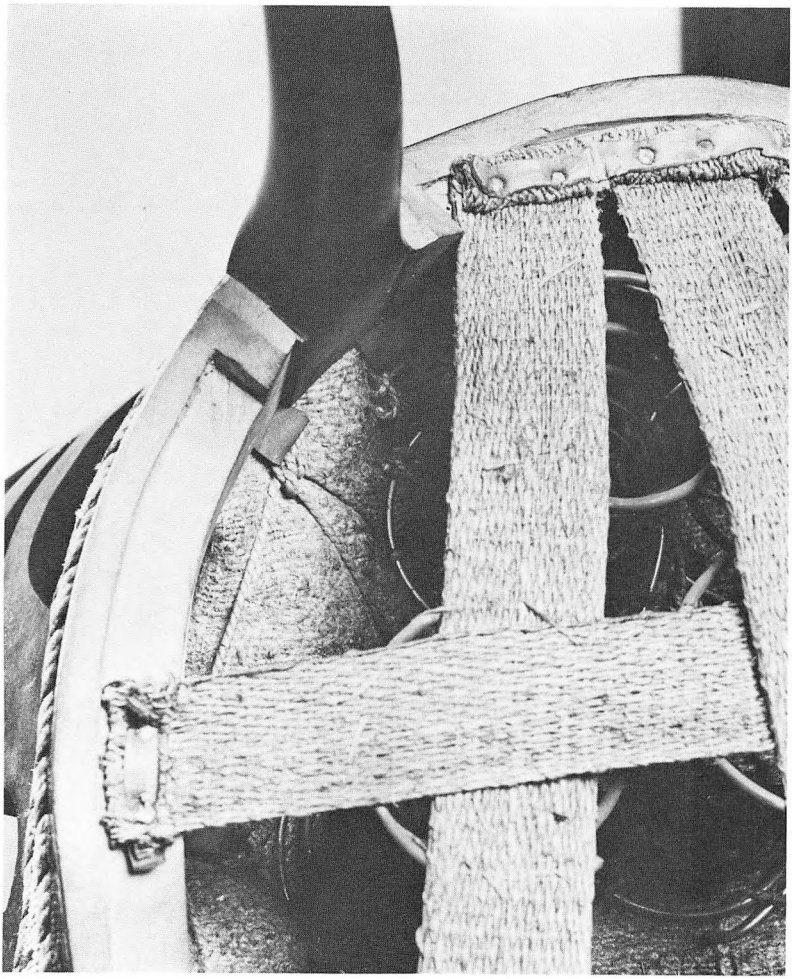

Detailbilledet af stolens underside viser, at »tapetsereren og sadelmageren« (det kunne være Eilertsen, så smukt er det udført) har lagt megen omhu i arbejdet. Når møbelpolstrerens arbejde er bedst, er der som her en strimmel skind lagt over, hvor møbelgjordene sømmes til sargen. Og som det kan skimtes ved benet, er der på den anden kant af sargen anbragt læderstropper hvorigennem fjedrenes opstramningssnore er ført.

Fjedrene er den almindelige timeglasformede møbelfjeder, der har sin andel i at nyrokokoens siddemøbler fik en så magelig og behagelig udformning, idet denne fjeder så at sige er opfundet, i 1830-erne, til denne stil.

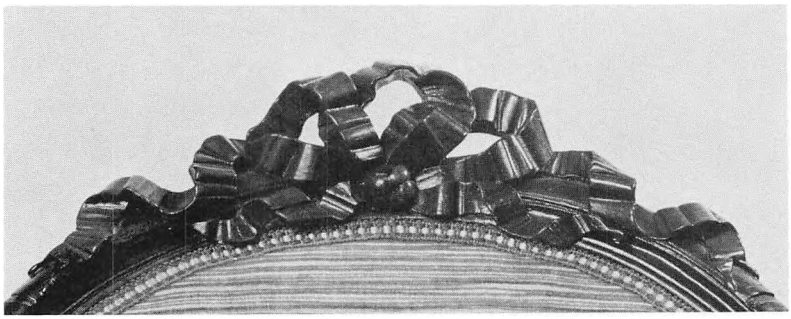

En af Louis Seize-tidens meget yndede former, ovalen, er i nyrokokoen almindelig at finde i de smukke ovale stolerygge, og hvad er så mere naturligt end at anbringe et andet Louis Seize element, sløjfen, på kopstykket. Hvor nydeligt

og naturligt det kan gøres ses af ovenstående to eksempler, den nederste sløjfe er tilmed udført så den kan bruges som håndtag når stolen skal flyttes.

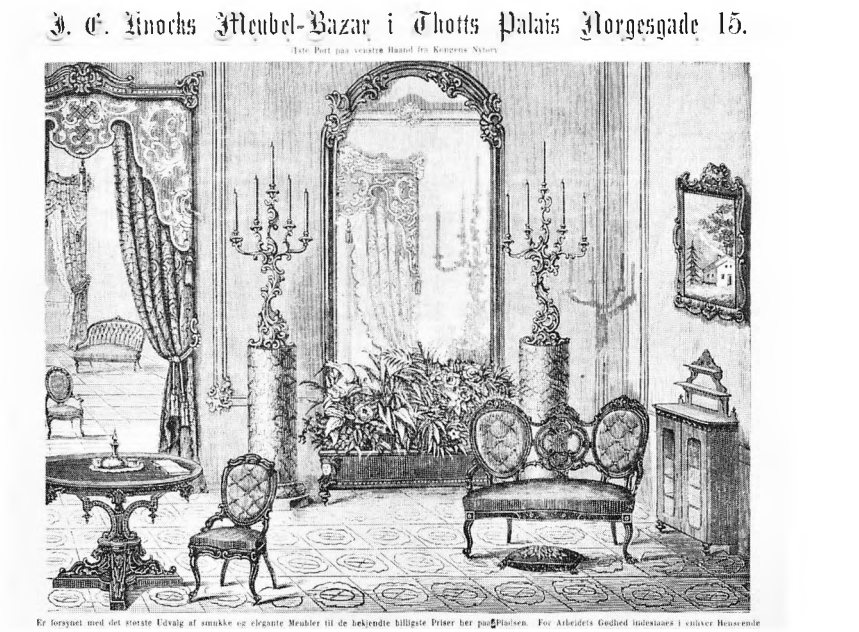

En sløjfe, af et noget større format, kan ses på Knocks stol, samtidig fortæller rygpolstringen på såvel denne stol som på sofaerne om en karakteristisk måde at udforme denne på under nyrokokoen.

Som det fremgår af adressen er Knock flyttet fra de ydmyge lokaler i Strandstræde til fordel for de mere pompøse i Thotts Palæ, der dog nok på tegningen er noget overdrevne med hensyn til lokalernes dimensioner.

Men det tyder dog på en stor fremgang for virksomheden og på, at han virkelig har kunnet indestå i enhver henseende »for Arbeidets Godhed«.

Hofsnedkermester Ferdinand Julius August Nielsen

F. J. A. Nielsen er født i 1815, blev mester i 1848 og hofsnedker i 1859. I året 1863 flytter han fra Amagertorv (hvor han har haft møbelmagasin først i nr. 5 og senere i nr. 10) til Kongens Nytorv 8, hvor han forbliver til virksomhedens ophør i begyndelsen af 80-erne. På værkstederne, der var knyttede til møbelmagasinet, beskæftigede han i en årrække 70 mennesker.

»Hofsnedker F. J. A. Nielsen som barn, hans Forældre og Søster« er en håndskrevet tilføjelse på nederste kant af silhuetklippet, der har farvelægninger i brunt og grønt; det skal ifølge traditionen være hofsnedkerens egen tilføjelse.

Nielsen bliver hofsnedker i slutningen af Frederik VII's regeringstid, og det er til Frederik VII's Jægerspris ovenstående nybarokstol er tænkt. Stolen er en prøvemodel.

På kopstykket, ryggens øverste vandrette bræt, er trods stolens nybarokstil som en naturlig ting indføjet nogle af nyrokokoens C-er og muslingeskaller. Stolen er sortbejdset.

Snedkermester **F. J. A. Nielsens**

Meubel-Magasin

og Værksteder

samt

Udsalg af Speile

fra Hof-Speilfabrikant F. Lehmanns Fabrik,

Amagertorv Nr. 5,

er bestandigt i rigeste Udvalg forsynet med smukke og velforarbeidede Meubler i alle Genres, samt Speile og Consoler, saavel forgyldte som af Mahagoni og Palisander. — Da jeg har arrangeret mig med en duelig Tapetserer og Decorateur, saa er jeg i Stand til at kunne levere fuldstændige Ameublements, for hvis Durabilitet og Elegance indestaaes.

I Magasinet forefindes tillige et betydeligt Prøveudvalg, saavel af Gulvtæpper, Gardin- og Meubeltøier, som ogsaa af Bronze-Gardinforzieringer etc. etc.

Ved saaledes at have etableret et af de største og completteste Magasiner, anbefaler jeg samme med billige og bestemte Priser.

Ordres fra Provindserne modtages.

102

I Kjøbenhavns Adressebog for 1856 fremgår det af ovenstående annonce, at snedker Nielsen allerede på daværende tidspunkt, før han blev hofsnedker, var indehaver af et efter teksten at dømme ret betydeligt møbelmagasin.

Der kendes kun denne ene annonce fra Nielsens virk-

somhed (adressebogen udkom kun det ene år 1856), han har tilsyneladende ikke annonceret i de organer hvor flere af hans kolleger ofte annoncerede med deres produkter såvel i tekst som i tegning.

De få møbler, der her er gengivne, er vistnok de eneste der kan tilskrives snedkermester og senere hofsnedker Nielsen. Der kendes ingen signerede møbler fra hans hånd, det er således et spinkelt grundlag at bedømme hans virksomhed på, navnlig når man betænker at de gengivne møbler har stået i Nielsens hjem, idet dette kan betyde, at det ikke har været gængse produkter fra virksomheden. Ligesom det var tilfældet med den sorte armstol, kunne man forestille sig at det runde bord måske også var en prøvemodel, det vil være naturligt at tage sådanne ting hjem i »privaten«.

Sofaen og piedestalen derimod er almindelige og velformede typer, helt i pagt med tiden og borgernes ønsker. Der er ingen tvivl om at Nielsens Meubel-Magasin har indeholdt møbler helt identiske med disse.

Kan de følgende fire møbler tages som et repræsentativt udtryk for hvad hofsnedker Nielsens værksted og møbelmagasin stod for, har det været en behersket nyrokoko til den jævne københavnske borger. Der er ikke antydningen af den næsten overdådige udsmykning, der kan findes på møblerne fra nogle af de øvrige af 1800-tallets møbelmagasiner.

Hofsnedkerens nyrokokosofa (side 78) er med hensyn til snedkerarbejdet blandt de meget enkle, hvor det meste af træværket er overpolstret. Det er denne type siddemøbler, der er forløberne for de helt overpolstrede klunkemøbler, der bliver moderne i 1880-erne.

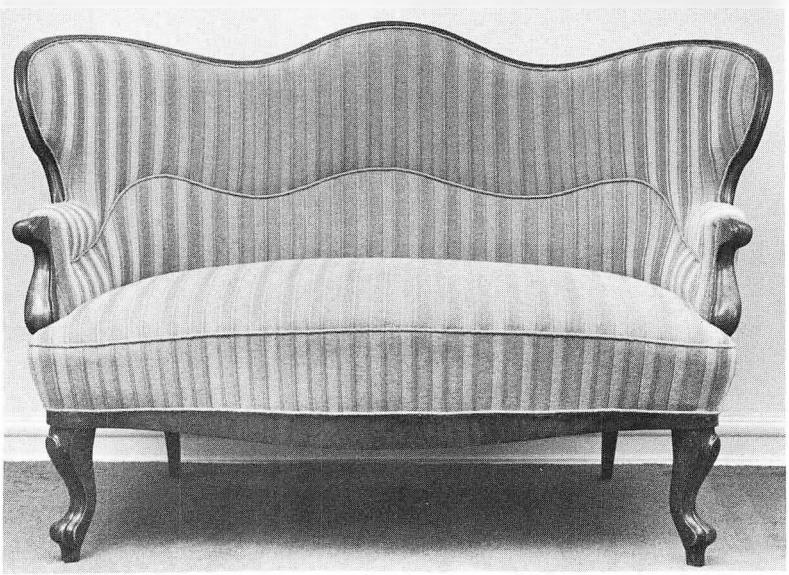

Det er ganske udmærket snedkerarbejde der er udgået fra hofsnedker Nielsens værksted, men det runde bord fortæller at hans billedskærer ikke har været blandt de bedste i byen, når noget nyt skulle prøves. Han har tilfulde beher-

sket volutterne på benenes afslutning nederst, disse er da også et på dette tidspunkt gammelt og kendt ornament; den lidt besynderlige ornamentering af benene øverst har han derimod ikke magtet at udforme som en integreret del af møblet, det virker lidt påklistret. Helt kan man dog ikke bebrejde billedskæreren dette, han har sikkert, som det var sædvane, arbejdet efter en for-tegning, udført af andre (i dette tilfælde af hofsnedkeren selv måske?). Der kendes i øjeblikket kun dette ene eksemplar af bordet, måske det allerede som nyt har været betragtet som en smule mislykket, hvorfor hofsnedkeren har taget det hjem i sin private bolig i stedet for at sætte det i produktion.

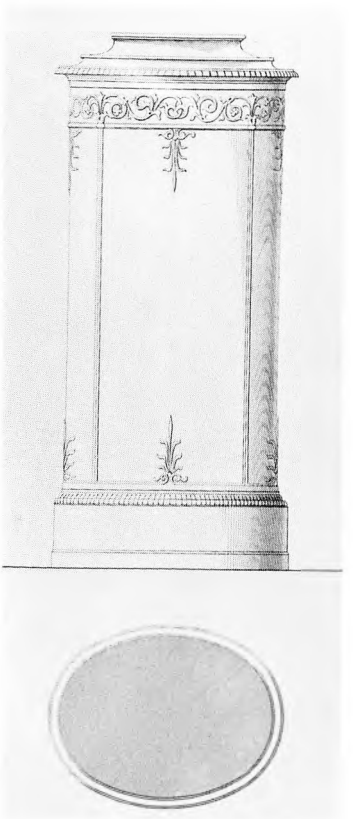

Piedestalen med den ovale grundplan er et af tidens meget yndede møbler. Forsynet med hylde til ophæng af skeer og med hylder til service, servietter og duge rummede den alt det der var nødvendigt til borddækningen til små og større eftermiddagsselskaber i borgerhjemmets dagligstue.

Ovenstående ses en piedestal fra Nielsens værksted, med en fint sammenskåret finer på fronten samt et par små nyrokokoskæringer øverst.

Ved siden af denne en tegning fra Snedkeres Tegneforening, der viser samme møbeltype med senempirens udsmykningsformer.

Det sidste af Hofsnedkermester Nielsens møbler er også en almindelig type: sybordet med de mange små rum under pladen. Pladen er hængslet for at give adgang til den bageste række af de små rum, til de øvrige rum er der adgang uden at løfte pladen, idet hele arrangementet med de små rum er indrettet i en skuffe.

Nedenunder igen en stor skuffe, der trækkes ud mod højre side.

Sybordet er fineret med nøddetræ, benene er bejdset bøg.

Der må blandt de københavnske snedkere have været en vis efterspørgsel efter egnede lokaler til møbelmagasiner, måske, og naturlig nok, især efter lokaler der tidligere har været anvendt til dette formål. Det er ikke ualmindeligt at et møbelmagasin erstattes af et nyt umiddelbart efter det første er flyttet.

I hofsnedker Nielsens tidligere lokaler på Gammel Amagertorv 10 er således snedker Møller i 1864 ifølge annonce i Københavns Vejviser etableret med det samme store og elegante udvalg som Nielsen, såvel i møbler som i spejle.

Nogle få eksempler på 1870-ernes møbler

Det har egentlig været der lige siden 1850-erne, alt dette spændende der sker samtidig med nyrokokoen, ikke blot de allerede berørte: nyrenæssance, nybarok osv., men også de malede møbler med træimitation og f.eks. »naturstilen« hvor man i møblernes træ udskærer dekorationer efterlignende uafbarkede grene.

Det er blot som om man lægger mere mærke til det her i slutningen af perioden, uanset at nyrokokoen endnu ikke er udspillet, og at senempirens former stadigvæk er gyldige.

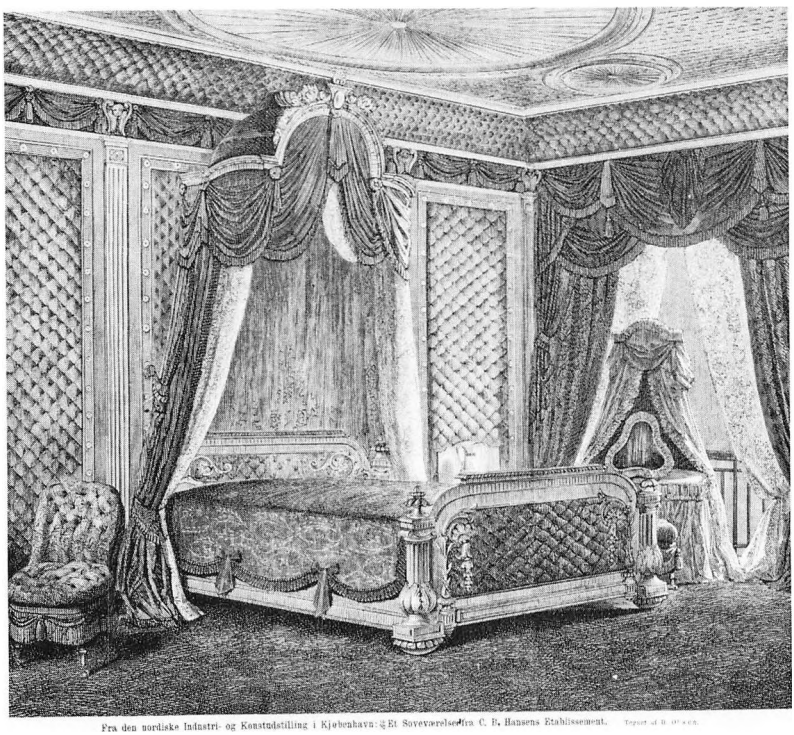

Fra den nordiske Industri- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn: Et Soveværelse fra C. B. Hansens Etablissement.

Klunkerne er naturligvis også på vej, som ovenstående soveværelse vil vise. Stolen i forgrunden er typisk i så

henseende: endnu ser man et lille stykke ben, senempirens drejede, senere kommer frynserne og klunkerne længere ned på disse lænestole.

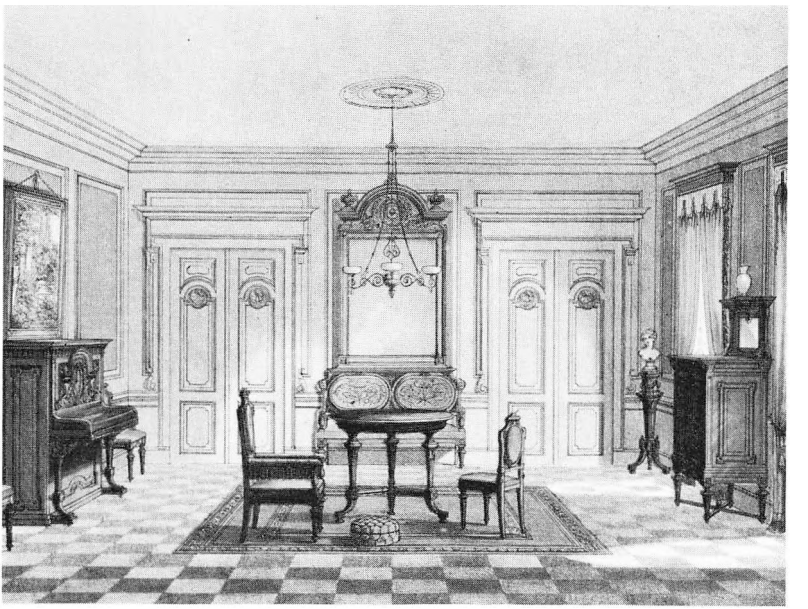

Sådan har man også kunnet indrette sig, på en gang borgerligt lunt og køligt fornemt.

Lidt ubrugt måske, som det nu er en tegnings natur, men møder man tingene i virkeligheden er de meget mere menneskelige.

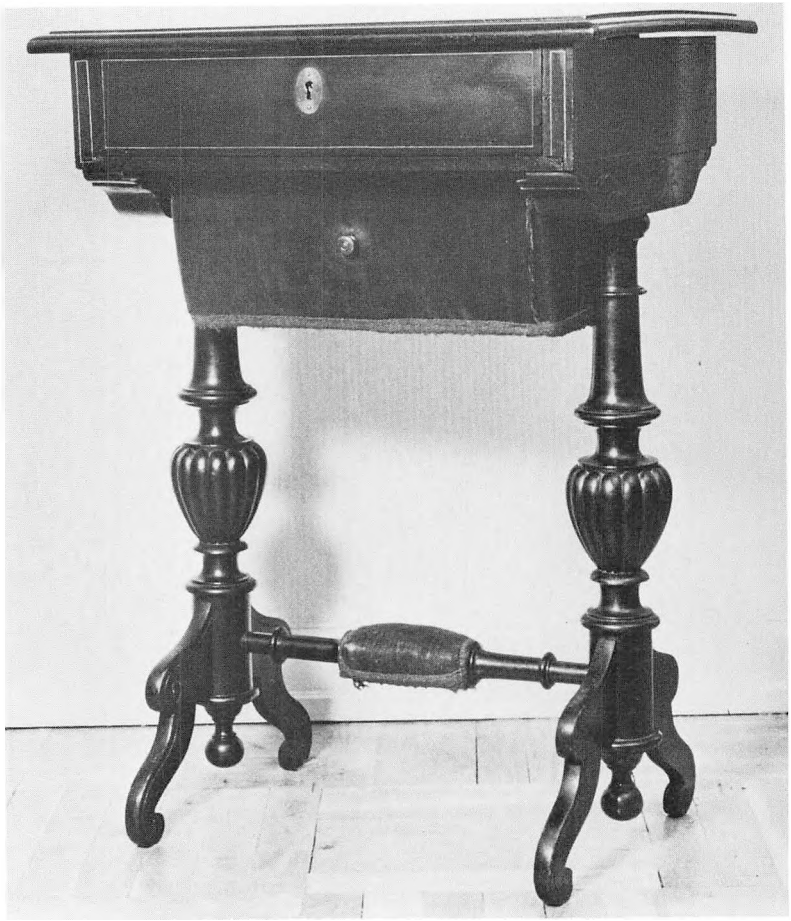

Den der sidder ved dette sortpolerede sybord vil se pladens blomsterdekoration, i flerfarvet intarsia, vendt på hovedet, hvilket forekommer lidt besynderligt indtil man får forklaringen og ser bordet for sig: stående på »forhøjningen« ved vinduet og med den opslåede plade vendt ind mod stuen. Sådan *må* den naturligvis være vendt.

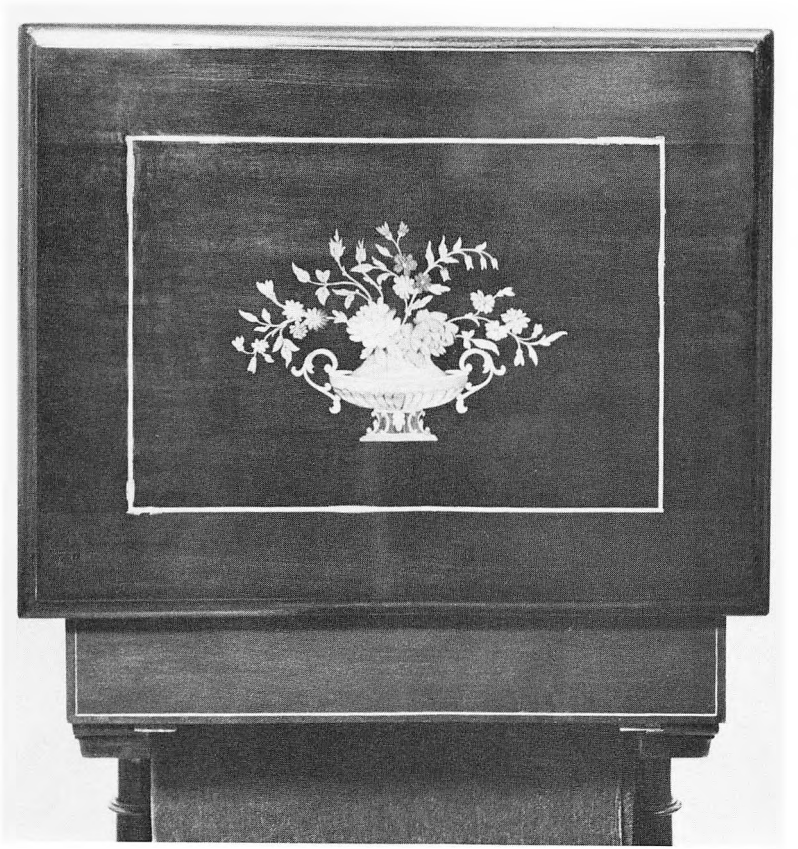

Blomsterbuketten er indrammet med en smal messingstribe. Skuffen og den lille pude på benenes tværsprosse er beklædt med plys.

Sybordet er fremstillet i Aalborg.

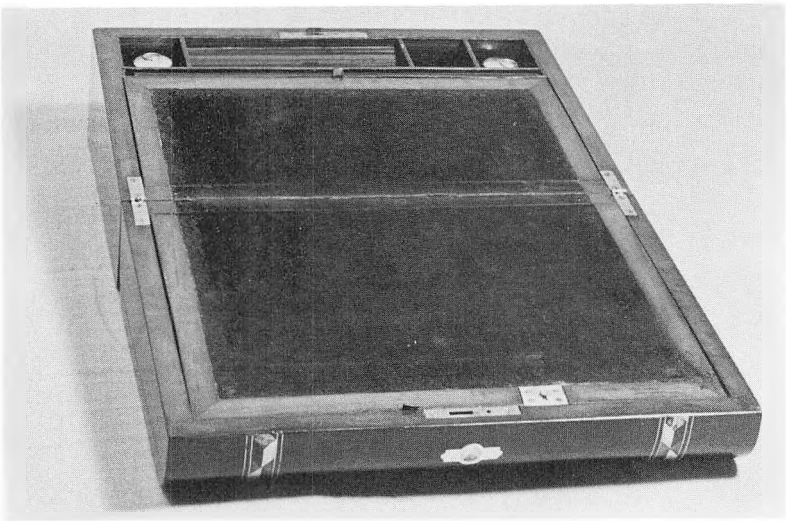

Sortpoleret er også dette lille rejseskriveskrin og med indlægninger i sølv, perlemor og elfenben. Indvendig er det palisandermalet og skrivepladen er beklædt med rødt velour med påtrykt forgyldt bort.

Gyngestole 6 Rd.

Den velkendte gyngestol er også sort, den kan være med dekorationer i form af kineserier eller med stregdekoration i guld eller farve. Den viste til 6 rigsdaler er et udsnit fra en annonce i Illustreret Tidende 1871.

Det er senempirens former, der er optaget i denne gyngestol.

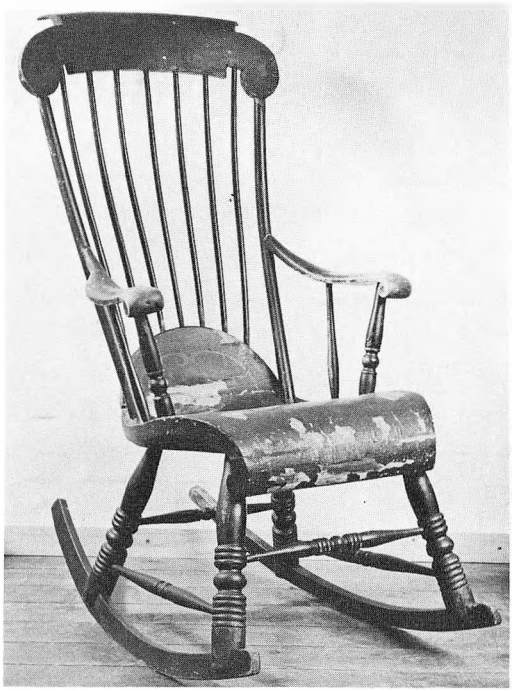

Det kraftigere svaj i sædet og den runde afslutning bagtil fortæller, at denne gyngestol er svensk, den er som de danske sort og har på sæde og kopstykke svage rester af stregdekoration samt forgyldte kinesiske motiver.

Sædet er pålimet en kraftig lærred, hvorpå kridering og sortpolering er foretaget.

Malede møbler

Ph. Weilbach's artikel »Nogle træk af Bohavets Historie i Danmark« (Tidsskrift for Kunstindustri 1885) indeholder en lille skildring af et halvt århundredes møbelmaling, omhandlende de ådrede, de træimiterede malinger:

»I den ældre Tid er Perlemaling, en blaalighvid simpel anstrygning, den almindelige. Den afløses af en uskøn rødlig »Mahognymaling«.

Det næste Stadium (ca. 1845-50) er »Palisandermaling«, med hvide Streger og Figurer forestillende Indlægning. Derefter »Egemaling«, temmelig conventionelt udført og endnu meget i Brug ved Paneler; jævnsides med denne optræder den meget lysere »Ahornmaling«, som ligeledes tildels har holdt sig, medens endelig Nøddetræets Optræden har skabt en Nøddemaling som for Tiden er den mest yndede til Klædeskabe, Servanter og lign.

Om der forestaar en sort Maling som Sidestykke til de Ibentræs Møbler, vil Tiden vise. Men det er dog Værd at lægge Mærke til, at den malede Dekoration har holdt Skridt med Valget af Træsorter«.

En udmærket lille oversigt, en »øjenvidneskildring« så at sige over et afgrænset men vigtigt område af tidens møbelfremstilling. Kun kan man undre sig over Weilbach's »spådom« om kommende sortmalede møbler, idet eksempelvis den sorte gyngestol, sortmalet eller sortpoleret, har været fremstillet hele 1870-erne igennem og kan ses allerede i 1860-erne.

Nøddemaling, nøddetræsådring, med fyldinger efterlignende nødderod og en lys og en sort streg som indramning af denne, det sidste efterligner en indlægning med en stribe ahorn og en stribe ibenholt. Udenom dette igen fyldingens »affasning«, der er »fineret« på tværs. Skrivepulten er fra Fanø og er et fint eksempel på træådring som møbeldekoration, sammenlign med skabsmøblet side 35, hvor det samme er udtrykt i finer.

Naturefterligning

Et eksempel på en fornøjelig sammenblanding af traditionelt billedskærerarbejde og den nye naturstil viser denne egetræsstol fra Randers, hvor ryggens voluter og bladslyng står i stor kontrast til forbenenes og sargstykkernes billedskærerarbejde udformet som naturgroede grene.

Det nye Vægur

Det nye vægur, velkendt af de fleste, dukker op i 1870-erne, som regel fineret med nøddetræ og med elementer i udsmykningen fra bl.a. senempiren. De mere fornemme ure af denne type er med lodder og af en ret anselig højde. Det viste ur, en gave til et bryllup i Horsens i 1879, måler 130 cm i højden.

Uret der præsenteres i annoncen fra 1876 har urkassen udført i nygotik, en stilart der har levet jævnsides med de øvrige siden 1850-erne, men mere upåagtet, kun sjældent brugt og fortrinsvis til særlige opgaver som biblioteks- og herreværelser.

Når man ser nogle af nygotikkens resultater, forstår man grunden til, at stilen ikke vandt en større interesse hos borgerne, mens man omvendt kan beklage det om man bedømmer stilen efter tegningen af denne meget smukke nygotiske urkasse.

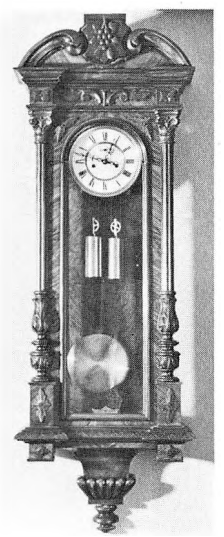

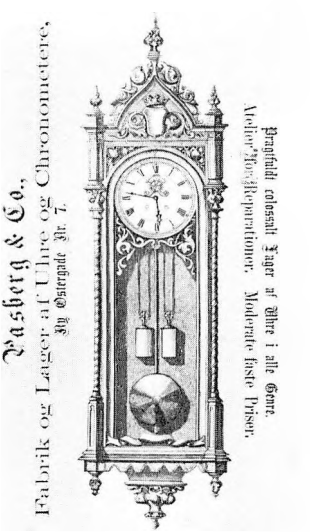

Håndværkernavne

F. Dumont Hansen, snedker, København *56*
Th. C. Eilertsen, tapetserer og sadelmager,
København *67*
C. B. Hansen, stolemager (møbelmagasin)
København *82*
H. H. Hansen, snedker, Odense *40*
R. Henriksen, snedker, Fåborg *17*
J. E. Knock, møbelmagasin, København *69*
J. L. Kramp, snedker, København *46*
J. G. Lund, snedker (møbelmagasin), København ... *61*
N. Løndahl, snedker, Roskilde *37*
P. G. Løndahl, urmager, Roskilde *38*
J. C. Meyer, snedker, København *19*
F. C. Møller, snedker (møbelmagasin), København .. *81*
F. J. A. Nielsen, snedker (møbelmagasin),
København *74*

Litteratur

Adolf Bauer: C. B. Hansens Etablissement 1830-1880. Kbh. 1880

– : Snedkeres Tegneforening af 1837. Kbh. 1887

– : Dansk Møbelkunst paa Udstillingen 1888. Kbh. 1888

– : Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn 1840 - 1890. Kbh. 1890

– : Stolemagerlavet i Kjøbenhavn. Kbh. 1892

R. Berg: Aarhus Haandværkerforening 1848-1898. Aarhus 1898

– : Snedkerlavet 1554-1904. Kbh. 1904

– : Sadelmagerlavet i Kjøbenhavn, Kbh. 1910

Tove Clemmensen: Et Klunkehjem. Nationalmuseets Arbejdsmark, Kbh. 1942

– : Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus. Kbh. 1946

– : Danske Interiørtegninger fra rococo til klunketid. Kbh. 1951

– , Georg Nørregaard og Helge Søgaard: Københavns Snedkerlaug gennem fire hundrede år. Kbh. 1954

Torben Holck Colding: Jægerspris. Slottets bygningshistorie og dets samlinger Kbh. 1965

Erik Kjersgaard: Et borgerhjem i Stormgade ved 1830. Budstikken 1959

Hans Lassen: Sadler og draperier – og polstermøblets historie, Kbh. 1960

Thorkild Ramskou og Hans Lassen: Kunsten i håndværket (sidste kapitler omt. senempire til skønvirke).
C. Nyrop: J. G. Lund. Et afsnit af det danske snedkeris Historie. Kbh. 1883
– : Dansk Haandværker Undervisnings Historie. Kbh. 1893
– : Bidrag til vor Haandværkerstands Historie. Kbh. 1914
Sigvard Skov: Københavns Snedkerlaugs tegninger. Fortid og Nutid, bd. XV, hæfte 1. Kbh. 1943
Edw. C. J. Wolf: Træk af billedskæreriets historie. Kbh. 1943

Af udenlandske billedværker om 1800-tallets møbler foreligger bl.a.:
Elisabeth Aslin: Nineteenth Century English Furniture. London 1962
Ernst Fischer: Svenska Möbler i Bild. Möbelformerna från 1830-1930. Stockholm 1950
Georg Himmelheber: Biedermeier Furniture. (1973) eng. overs. London 1974
Marianne Zweig: Zweites Rokoko. Wien 1924

ISBN 87-413-6129-6